

Puuetega täiskasvanute toimetulek ning puudega kaasnev hoolduskoormus

Tiina Linno

Puuetega inimeste toimetulek ja nende ühiskonnaellu kaasamine on olnud viimasel kümnendil kogu maailmas ja ka Eestis kasvava tähelepanu all. Üheks oluliseks põhjuseks on kindlasti puuetega inimeste endi suurenenud aktiivsus oma õiguste eest seismisel. Teiselt poolt on muutunud ka ühiskond oma võimaluste ja arusaamadega. Täiustuvad ravimeetodid ja abivahendid ning paremad oskused keskkonnast ja suhtumistest tulenevate barjääride ületamiseks pakuvad järjest enam eeldusi puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomisel kõigis eluvaldkondades.

Andmete kogumine puuetega inimeste toimetuleku, kaasatuse ja elukvaliteedi kohta on üks sotsiaalpoliitika olulisi ülesandeid. Selle eesmärgiks on jälgida puuetega inimeste võimalustes ja vajadustes toimuvaid muutusi ning nende alusel täiendada poliitikameetmeid. Sotsiaalministeerium viis 2009. aastal Euroopa Sotsiaalfondi projektina läbi puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuringu. Suures osas oli tegemist 2005. aasta uuringu kordusuuringuga, kuhu seekord kaasati lisaks puuetega inimestele nende peamised abistajad peres, et koguda teavet ka nende hoolduskoormuse ja elukvaliteedi kohta.

Käesolev toimetis esitleb kokkuvõtvalt selle uuringu peamisi tulemusi ning toob välja neist tulenevad soovitusel puuetega inimeste poliitikate edasiseks kujundamiseks. On oluline mõista, et puuetega inimestele ja nende leibkondadele tuleb mõelda lisaks sotsiaalvaldkonnale ka teistel elualadel. Senisest tunduvalt enam tuleb puuetega inimestega arvestada nii arhitektuuris, ehituses kui ka transpordikorralduses, samuti e-teenuste väljatöötamisel, hariduselus ja mujal. Ainult siis jõuame tegelike tulemusteni võrdsete võimalustega ühiskonna poole püüdlisel. Loodetavasti annab käesolev toimetis puuetega inimesi arvesse võtvate otsuste langetamiseks erinevates valdkondades oma osa.

Sissejuhatus

Tänapäeval on puude määratlemisel kasutusel nn sotsiaalne mudel, mis arvestab ka keskkonnast ja ühiskonnast tulenevaid takistusi.

Eestis on ametliku puude raskusastme määramise aluseks puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus, mille järgi on puue inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoides erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel. Kunagi käsitleti puuet peamiselt organismi haigusseisundina ja sellest tulenevate piirangutena. Tänapäeval on puude määratlemisel aga kasutusel nn sotsiaalne mudel, mis arvestab ka keskkonnast ja ühiskonnast tulenevaid takistusi.

2006. aastal valmis ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon, Eesti allkirjastas selle 2007. aastal.

Et tõmmata Euroopas puuetega inimeste probleemidele rohkem tähelepanu, loodi 1997. aastal Euroopa Puuetega Inimeste Forum, mille tegevuse tulemusena on hakatud Euroopa Liidu poliitikates ja seadustes järjest enam arvestama ka puuetega inimestega. 2006. aastal valmis ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon, mille põhieesmärgiks on edendada, kaitsta ja tagada kõigi inimõiguste ja põhivabaduste täielikku ja võrdset teostamist puuetega inimeste suhtes, samuti edendada nende loomupärase väärikuse suhtes lugupidamist. Konventsiooni kohaselt tuleb kõigile puuetega inimestele tagada ligipääs nii füüsilisele, sotsiaalsele, majanduslikule kui kultuurikeskkonnale, samuti tervishoiule ja haridusele ning teabele ja suhtlusvahenditele. Konventsioon ei loo puuetega inimestele uusi õigusi ega seadusi, vaid toob välja juba eksisteerivad õigused eesmärgiga neid puuetega inimeste vajaduste ja olukorraga arvestamiseks paremini kasutada. Eesti allkirjastas konventsiooni 2007. aastal.¹ Sellest ajast

on Euroopa Liidus loodud mitu tegevuskava, et aidata liikmesriikides kaasa konventsiooni põhimõtete kinnitamisele ning vastavate poliitikate ja meetmete väljatöötamisele. Seejuures on oluliseks põhimõtteks kaasata poliitikate väljatöötamisse ja otsuste tegemisse ka puuetega inimesi.

Puuetega inimeste poliitika üheks oluliseks osaks on teabe kogumine puuetega inimeste kohta. Uuringuid, arendustööd ja teadlikkuse suurendamist märgib teiste kõrval tähtsate valdkondadena ka Euroopa Nõukogu tegevuskava „Puuetega inimeste elukvaliteedi tõstmine Euroopas 2006–2015”, mis on aluseks puuetega inimeste poliitikate kujundamisele ja paremale ühiskonda kaasamisele ka Eestis.

Alates 2005. aastast on Sotsiaalministeerium viinud läbi neli puuetega inimeste uuringut, hõlmates nii puuetega lapsi ja nende vanemaid kui ka puuetega täiskasvanuid ja nende pereliikmeid.² Järgnev ülevaade põhineb neist ühe, 2009. aastal läbi viidud „Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuringu”³ peamistel tulemustel koos kokkuvõtvtate tähelepanekute ja poliitikasoovitustega edasisteks aastateks.

Ülevaate koostaja tänab töö retsensenti Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika dotsenti Jüri Kõret ning kolleege Sotsiaalministeeriumist kasulike nõuannete ja ettepanekute eest.

¹ Eesti Vabariigi president Toomas Hendrik Ilves allkirjastas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) puuetega inimeste õiguste konventsiooni teksti 25. septembril 2007. Konventsiooni on allkirjastanud kõik 27 Euroopa Liidu liikmesriiki ning selle on ratifitseerinud 16 liikmesriiki, kokku aga 87 riiki maailmas.

² 2005. a „Puuetega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuring”. Raport Sotsiaalministeeriumi koduleheküljel: www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Puuetega_inimeste_uuringu_raport_1_.pdf. 2008. a „Puuetega inimeste töötamist toetavate meetmete uuring”. Raport Sotsiaalministeeriumi koduleheküljel: www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/PITTM_1ja2etapp_KOKKU__2_.pdf. 2009. a „Puuetega lastega perede toimetuleku uuring” (sihtrühm: kuni 18-a puuetega lapsed ja nende pereliikmed). Raport Sotsiaalministeeriumi koduleheküljel: www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/PLU2009_loppraport.pdf.

2009. a „Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuring” (sihtrühm: 16-aastased ja vanemad puuetega inimesed ning neid peamiselt abistavad või hooldavad pereliikmed). Raport Sotsiaalministeeriumi koduleheküljel: www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/PIU2009_loppraport.pdf.

³ Uuringu korraldasid koostöös Sotsiaalministeerium, OÜ Saar Poll ja Tartu Ülikool (Kadri Soo, RAKE). Küsitleti u 1200 puuetega täiskasvanut ja 500 pereliikmest abistajat-hooldajat üle Eesti.

Puuetega inimesed Eestis

Puue ja vanus

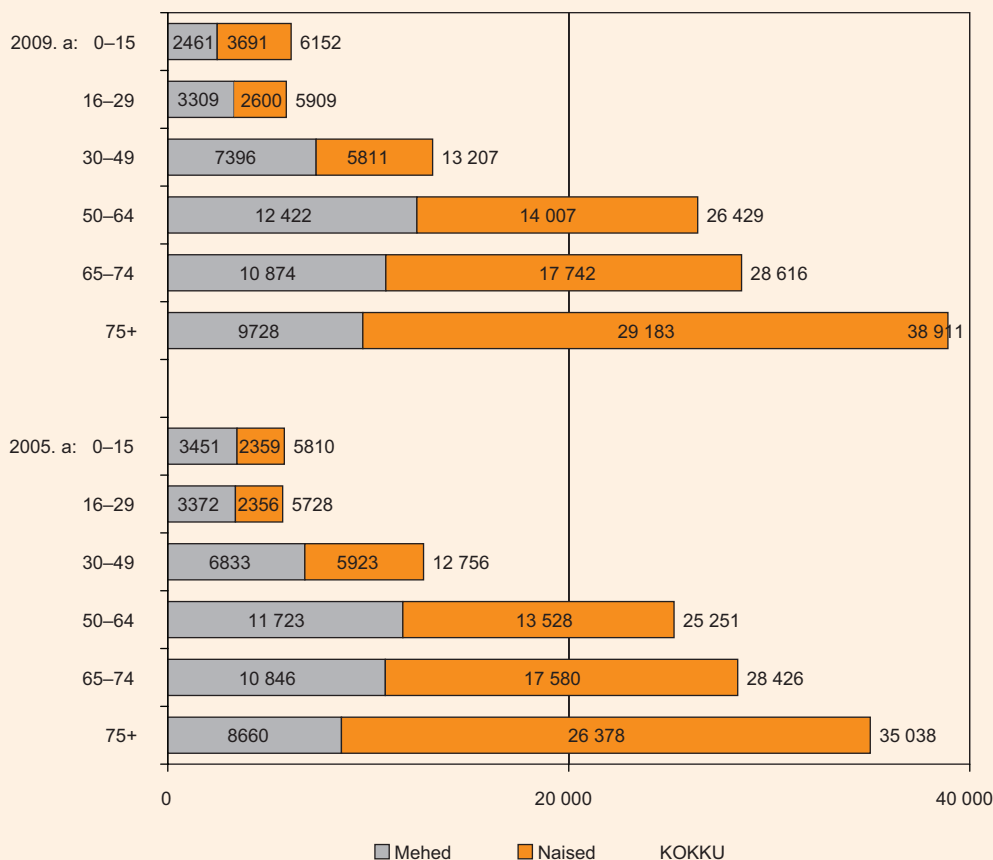
2009. aastal moodustasid ametlikult määratud puude raskusastmega ehk puuetega inimesed Eesti rahvastikust⁴ 8,9%. Võrreldes nii 2005. aastaga, mil toimus eelmine puuetega inimeste uuring, kui ka sellele eelnenud perioodiga on puuetega inimeste arv pidevalt kasvanud. Kui 2005. aastal oli Eestis kokku ligikaudu 113 000 puudega inimest (moodustades 8,4% kogurahvastikust), siis 2009. aastal ligikaudu 119 200 ehk 5,5% rohkem. Puuetega inimeste osakaal kogurahvastikus on viimase nelja aasta jooksul seega kasvanud 0,5 protsendipunkti võrra.

Joonisel 1 on võrdlusena toodud eri vanuses puuetega meeste ja naiste arv 2005. ja 2009. aastal.⁵ Neist valdav osa on 50-aastased ja vanemad inimesed, kes moodustavad ligi 80% kõigist puuetega inimestest. Sellisest vanusstruktuurist tulenevalt on puuetega inimeste hulgas naisi rohkem kui mehi (vastavalt 60% ja 40%).⁶

Joonisel 2 (lk 4) on toodud puuetega inimeste osakaal kogurahvastiku vanuserühmades. Parema ülevaate saamiseks vanemaelistest on alates 50. eluaastast toodud puuetega inimeste osakaal välja viieaastaste vanusevahemike kaupa. Puuetega inimeste osakaal kogurahvastikus hakkab märkimisväärselt kasvama alates 55. eluaastast, moodustades ligi 10% kõigist 55–59-aastastest, ligi 20% kõigist 60–64-aastastest ning ligi 40% kõigist 75-aastastest ja vanematest Eesti elanikest.

Puuetega inimeste arv Eestis on viimastel aastatel pidevalt kasvanud, 2009. aastal moodustasid puuetega inimesed 8,9% rahvastikust.

Joonis 1. Puuetega inimeste arv vanuse ja soo järgi, 2005 ja 2009

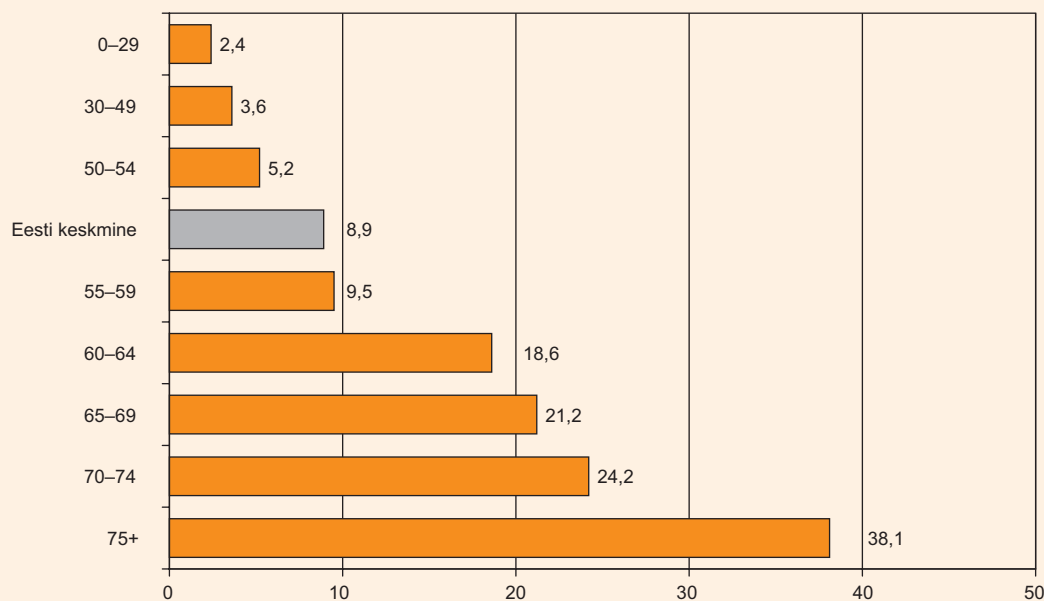
Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

⁴ 2009. a keskmine rahvaarv oli Statistikaameti rahvastiku andmebaasi alusel 1 340 271.

⁵ Kõik käesolevas peatükis toodud andmed puuetega inimeste soo, vanuse, puudeliigi ja raskusastme kohta pärinevad Sotsiaalkindlustusametilt: andmed 2005. a kohta on seisuga 01.01.2006 ning 2009. a kohta seisuga 26.08.2009.

⁶ Statistikaameti 2009. a andmed seisuga 01.01.2010.

Joonis 2. Puuetega inimeste osatähtsus kogurahvastikus, 2009 (%)

Allikad: Statistikaamet, Sotsiaalkindlustusamet

Eestis koordineerib puude määramist Sotsiaalkindlustusamet, eristades kaheksat puudeliiki.

Puudeliigid ja raskusastmed

Eestis koordineerib puude määramist Sotsiaalkindlustusamet, mis eristab kaheksat puudeliiki: liikumispuue, nägemispuue, kõne- või keelepuue, kuulmispuue, vaimupuue, psüühikahäire, muu puue (terviseprobleemid, kroonilised haigused) ja liitpuue. Viimane määratakse juhul, kui inimesel on mitu puuet, millest ei ole võimalik ühte domineerivat puudeliiki kindlaks teha.

Mõnda puudeliiki esineb teistest tunduvalt rohkem. Kuna omavahel on seotud inimese vanus ja liikumisprobleemid ning puuetega inimeste hulgas on suures ülekaalus üle 50-aastased inimesed, siis on mõistetav, et kõige sagedamini esineb domineeriva puudeliigina liikumispuuet (39%), millele järgnevad muu puue ja psüühikahäire.

Iga puudeliigi puhul määratakse ka puude raskusaste lähtuvalt sellest, kui suurel määral on inimese igapäevane iseseisev tegutsemine ja ühiskonnaelus osalemine puude tõttu raskendatud ning millist kõrvalabi ta seetõttu

vajab. Puude raskusastmeid on kolm – keskmine, raske ja sügav,⁷ kõige rohkem on raske puudega inimesi (55%), järgnevad keskmine ja sügav puue.

Järgnevas analüüsis on tulemused kajastatud peamiselt vanuse, soo, puude raskusastme ning puudeliikide järgi. Et uuring hõlmas vaid väikest arvu kuulmis-, nägemis- ja kõnepuude ning vaimupuudega vastajaid, ei ole nende puudeliikide tulemused eraldi üldistatavad (joonistel märgitud tärniga *). Ülejäänud puudeliikide puhul on tulemused üldistatavad ja võrreldavad.

Puudega kaasnevad probleemid

Tervis ja tegevuspiirangud

Tegevuspiirangud võivad tuleneda nii haigustest kui ka mõne kehalise funktsiooni kaotusest või kõrvalekaldest, mis takistab inimesel iseseisvalt igapäevaelus hakkama saada. Seega, kuigi puue ei tähenda tingimata

⁷ Keskmine puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, millest tingituna vajab isik regulaarset kõrvalabi või juhendamist väljaspool oma elamiskohta vähemalt korra nädalas. Raske puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, millest tingituna vajab isik kõrvalabi, juhendamist või järelevalvet igal ööpäeval. Sügav puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, millest tingituna vajab isik pidevat kõrvalabi, juhendamist või järelevalvet ööpäevaringselt.

vaid halba tervist, näitavad uuringu tulemused, et üldiselt peavad 16-aastased ja vanemad puuetega inimesed oma tervist halvaks. 2009. aastal hindas oma tervist keskmiseks kolmandik ja halvaks või väga halvaks üle poole puuetega inimestest (joonis 3). Vaid 5% annab oma tervisele hinnanguks kas hea või väga hea. Mida raskem on puue, seda sagedamini hinnatakse oma tervist kas halvaks või väga halvaks. Ootuspäraselt hindavad oma tervist paremaks nooremad ning halvemaks vanemad puuetega inimesed. Siiski näitab võrdlus kogu Eesti rahvastikuga,⁸ et ka noorimatest ehk 16–24-aastastest puuetega inimestest hindab oma tervist heaks ligikaudu kolm korda vähem inimesi (30%) kui kogurahvastikus (88%), 65-aastaste ja vanemate hulgas on see erinevus aga ligi kuuekordne (vastavalt 2% ja 14%).

Ka tegevuspiirangute ja toimetulekuks vajaliku kõrvalabi osas on võimalik lähtuda inimese enda hinnangust, mil määral tal tegevus-

piirangud esinevad ning kõrvalabi vajatakse. Eesti statistilised vaatlused on seni mõõtnud kogurahvastiku puhul tervisest tingitud tegevuspiirangute esinemist viimase kuue kuu jooksul. 2009. aastal tundis end kas mõningal või olulisel määral igapäevategevustes piiratuna 28% kõigist 16-aastastest ja vanematest Eesti elanikest⁹. Puuetega täiskasvanutest esinesid tegevuspiirangud aga enamikul ehk 92%-l, seejuures mõningal määral 40%-l ning olulisel määral 52%-l. Mida raskem on puue, seda rohkem end piiratuna tuntakse. Selline seos on üsna ootuspärane, kuna puude taotlemiseks annabki tõuke see, et inimene tunnetab järjest suuremaid tegevuspiiranguid ning kõrvalabi vajadust.

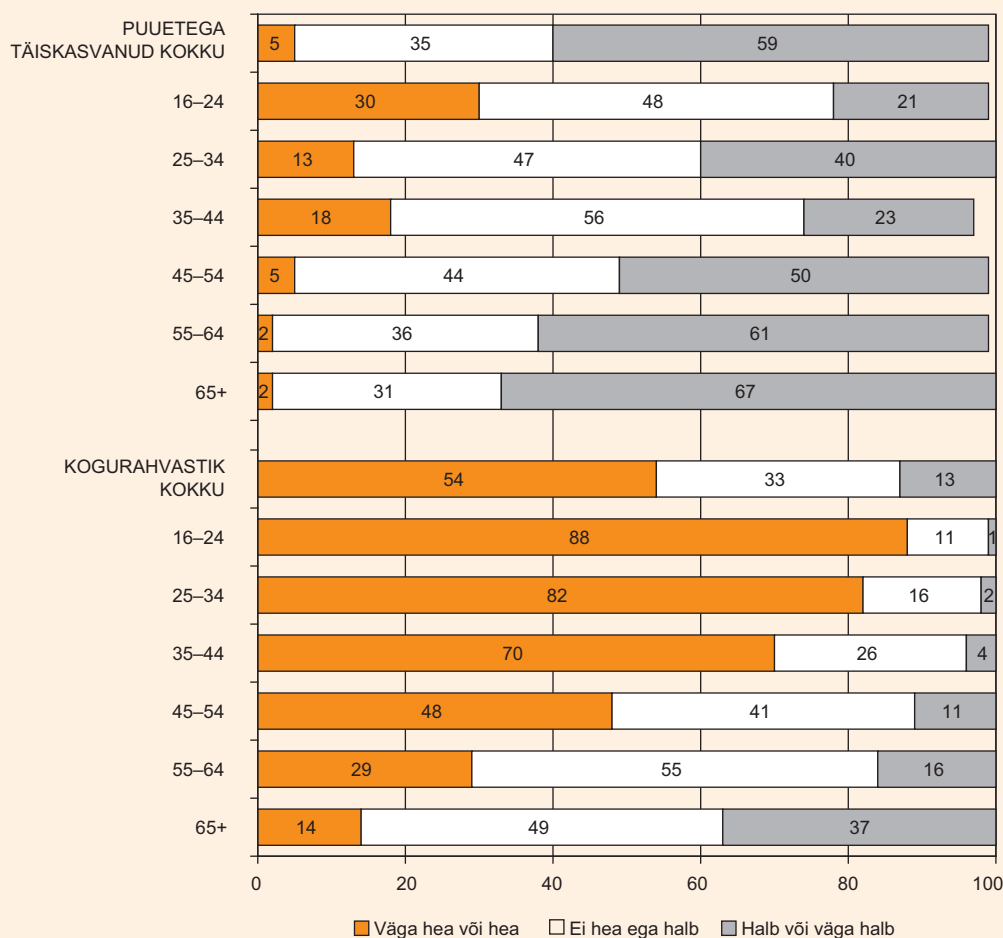
Kõrvalabi vajadus

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus defineerib kõrvalabi või juhendamist abi osutamiseks inimesele, kes ei tuletse iseseisvalt toime

Mida raskem on puue, seda sagedamini hinnatakse oma tervist kas halvaks või väga halvaks ning seda rohkem tuntakse end piiratuna igapäevategevustes.

Kõrvalabi vajaduse toob välja valdav osa puuetega täiskasvanutest, seejuures ligi kolmandik vajab seda pidevalt ning ligi pooled vahetevahel.

Joonis 3. Puuetega täiskasvanute ja kogurahvastiku enesehinnanguline tervis (%)

⁸ Statistikaameti 2009. a andmed seisuga 02.06.2010.

⁹ Statistikaameti 2009. a andmed seisuga 02.06.2010.

Kõrvalabi ei vajata alati vaid vanuse tõttu: tegelikult sarnanevad selles osas kõik mitteaktiivsed puuetega inimesed.

Kuigi enamikul tööelistest puuetega inimestest on kas suurem või väiksem töövõime kadu, ei ole kõik töövõimekaoga inimesed puudega.

söömise, hügieenitoimingute, riietumise, liikumise või suhtlemisega. Kõrvalabi vajaduse toob välja valdav osa puuetega täiskasvanutest – seejuures ligi kolmandik (36%) vajab kõrvalabi pidevalt ning ligi pooled (48%) vahetevahel (joonis 4). Uuringu tulemused näitavad, et kõrvalabi vajatakse eelkõige igapäevaste koduste toimingute tegemisel (79%). Ligi pooled (48%) vajavad abi ka asjaajamisel ja enesehoolduse juures (45%), viiendik aga vaba aja veetmisel. Kuigi võiks arvata, et vanemas eas inimesed vajavad kõrvalabi palju rohkem kui noored, selgus uuringust, et tegelikult sarnanevad kõrvalabi vajaduse poolest hoopis mitteaktiivsed inimesed¹⁰, vanusest sõltumata. Mitteaktiivsetest tööelistest ei vaja kõrvalabi 17% ja mitteaktiivsetest pensioneerlastest (kes moodustavad oma vanuserühmas enamiku) 13% – samal ajal kui aktiivsetest tööelistest ei vaja kõrvalabi 40%. Kõrvalabi vajadus on seotud ka puude raskusastmega ning eriti suured on erinevused

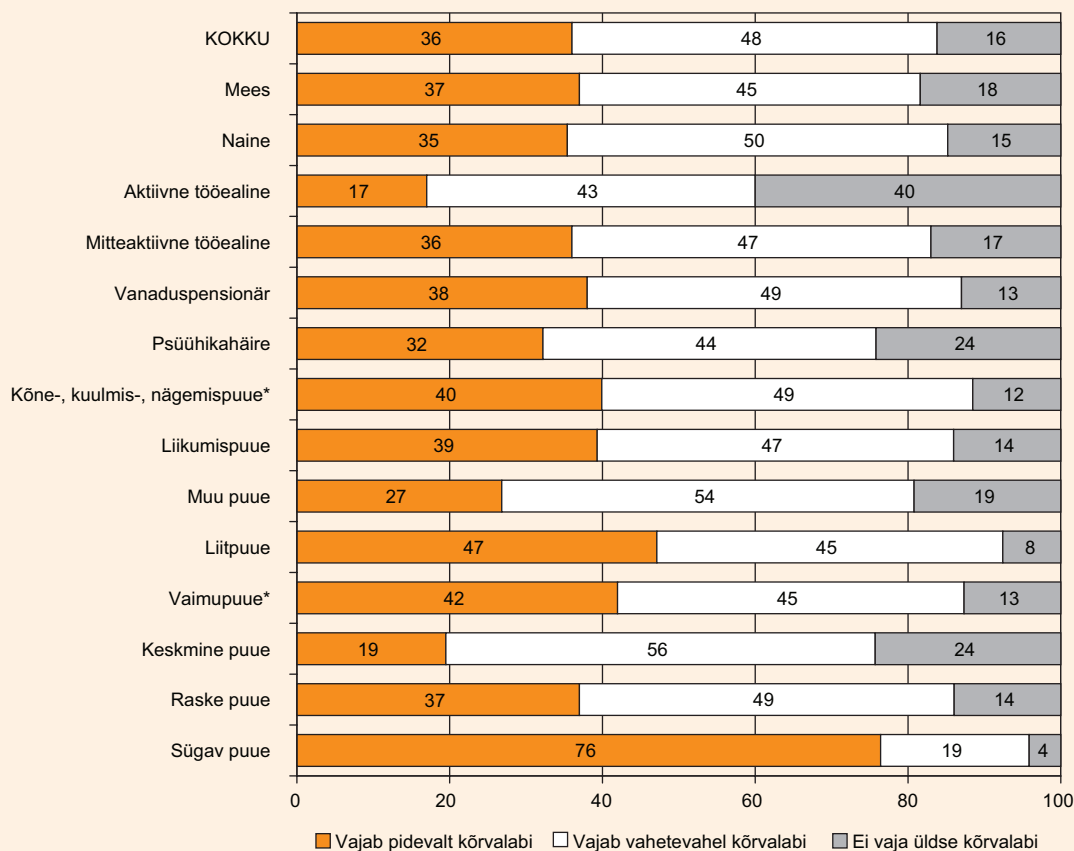
pideva kõrvalabi vajaduses – näiteks sügava puudega inimestest vajab pidevat kõrvalabi neli korda rohkem kui keskmise puudega inimestest (vastavalt 76%¹¹ ja 19%).

Kõrvalabi osutajate n-ö esimese ringina nähakse sageli puudega inimese pereliikmeid ja teisi lähedasi. Abistamise või hooldamisega pereliikmetele kaasnevast koormusest on põhjalikumalt juttu analüüsi lõpuosas.

Puude ja töövõimetuse tekkimine

Puue ja töövõimetus ei ole kattuvad mõisted, kuigi nende tekke põhjused võivad olla sarnased. Töövõime kadu, mida hinnatakse vaid tööelistel inimestel, võib olla kas osaline (10–90%) või täielik (100%). Kuigi enamikul tööelistest puuetega inimestest kaasneb puudega kas suurem või väiksem töövõime

Joonis 4. Puuetega täiskasvanute kõrvalabi vajadus, 2009 (%)

¹⁰ Mitteaktiivseteks loetakse inimesi, kes ei õpi, ei tööta ega otsi aktiivselt tööd.

¹¹ Kokku vajab kõrvalabi 96% sügava puudega täiskasvanutest. Sügava puude raskusastme määratluse kohaselt peaks sügava puudega inimestest vajama pidevat kõrvalabi kõik ehk 100%. Lahknevus võib tuleneda asjaolust, et siin mõõdetakse inimese enda hinnangut kõrvalabi vajadusele, puude raskusastme määramisel aga otsustab kõrvalabi vajaduse ekspert, toetudes mitmele inimese iseseisvat toimetulekut puudutavale aspektile. Kõrvalabi vajadusele inimese enda hinnangut küsides on samuti võimalus, et küsimusest ei saada täpselt aru (näiteks tõlgendatakse seda täiendava kõrvalabi vajadusena lisaks juba olemasolevale).

kadu, ei ole kõik töövõimekaoga inimesed puudega. Mõlema samaaegne esinemine on seotud peamiselt töövõimekao ulatusega. Enamikul väiksema ehk alla 40% töövõimekaoga inimestel ei ole puuet. Tunduvalt hakkab töövõimetuse ja puude koosinemine sagenema 70% ja suurema töövõimekao korral, kus töövõimekaoga kaasneb puue juba enam kui pooltel (Kreitzberg 2008).¹² See viitab asjaolule, et töövõime kadu annab märku puude tekkimise ohust, kui puue ei ole omandatud juba sündides või lapsena.

2009. aasta uuringu andmetel märgib 16-aastastest ja vanematest puuetega inimestest ligi kolmandik, et nende puue on kaasasündinud või pärilik (29%). Mida vanem on aga inimene, seda sagedamini on tema puude või töövõimetuse põhjuseks elu jooksul tekkinud terviseprobleemid. Enamik täiskasvanud puuetega inimestest on puude või töövõimetuse enda hinnangul saanud kas tööga seotud kutsehaiguse ja ületöötamise (33%) või muu terviseprobleemi tagajärjel (52%), viiendik aga töö-, liiklus- või muu õnnetuse tõttu.

Keskmine vanus puude esmakordsel määramisel oli uuringu andmetel 54 eluaastat (meestel 48 ja naistel 57), mis viitab samuti sellele, et suurem osa puuetega inimestest omandas puude kas hilisemas töö- või pensionieas. Mehed märgivad naistest sagedamini oma puude või töövõimetuse põhjusena kutsehaiguse või mõne õnnetuse (vastavalt 22% ja 14%). Näiteks tööõnnetust on mehed märkinud kümme korda sagedamini kui naised. Naiste hulgas on suurem aga nende osakaal, kelle puue on põhjustatud muust, tööga mitteseotud haigusest või terviseprobleemist (vastavalt 57% naisi ja 43% mehi).

Kokkuvõttes on puuetega täiskasvanute näol tegemist inimestega, kes vajavad suuremal või vähemal määral kõrvalabi ega ole võimalised tegema neile sobivat tööd kas üldse mitte või ei ole võimalised tegema seda tööaja üldisele riiklikule normile vastavas

mahus. Terviseprobleemide ja tööõnnetuste suur osakaal puude ja töövõimetuse tekkimise põhjustena viitab aga asjaolule, et õigeaegsete ennetusmeetmetega oleks võimalik puude ja töövõimetuse esinemist vähendada või teket vältida. Selleks tuleks üle vaadata lisavõimalused nii igapäevasel töökeskkonna kujundamisel ja tööohutuse jälgimisel kui ka asjaomastes õigusaktides¹³ ja Eesti rahva tervise arengukavas¹⁴, samuti muude valdkondade strateegiatel. Riskirühmaks on küll pensionieale lähenev rahvastik, kuid selleks, et terviseprobleemid 50.–60. eluaastates ei võimenduks määrani, mis takistab iseseisvat toimetulekut ja töötamist, tuleb ennetustööd alustada muidugi palju varem.¹⁵

Osalemine hariduselus

Osalemine hariduselus annab inimesele nii teadmisi ja eneseväärikust kui ka äratundmise, milline töö võiks teda kõige rohkem motiveerida ning saada kutsumuseks. Lisaks mõjutavad haridusvalikud tänapäeval märkimisväärselt hilisemat tööalast edukust. Kõrgema haridustasemega kaasnevad nii parem palk kui ka suurem tõenäosus õpingute järel tööd leida (Rõõm 2007).

Eestis on vastavalt põhikooli- ja gümnaasiumiseadusele kohustus käia koolis kuni põhihariduse omandamiseni või 17-aastaseks saamiseni. Riik ja kohalikud omavalitsused peavad tagama soovijatele võimaluse omandada ka keskharidus. Kõik need kohustused ja õigused kehtivad võrdselt puuetega inimeste kohta.

Uuringu andmetel õpib kõigist 16-aastastest ja vanematest puuetega inimestest kas tase- või täiendõppes 3%. 16–29-aastastest osaleb õpingutes tunduvalt suurem osa ehk ligi kolmandik (29%), neist 80% käib tasemeõppes ehk kas põhikoolis, gümnaasiumis või ülikoolis, 19% aga täiendus- või ümberõppe-

Tervise-
probleemide ja
tööõnnetuste
suur osakaal
puude ja
töövõimetuse
tekkimise
põhjustena
viitab asjaolule,
et õigeaegsete
ennetus-
meetmetega
oleks võimalik
puude ja
töövõimetuse
esinemist
vähendada või
teket vältida.

¹² Sotsiaalministeeriumi analüüs „Puuetega inimesed ja töövõimetuspensionärid”, Mari Kreitzberg. Avaldamata materjal 01.01.2008.

¹³ Vt ka „Töökeskkonna” rubriiki Sotsiaalministeeriumi koduleheküljel: www.sm.ee/sinule/tootajale/tookeskkond.html

¹⁴ Vt ka „Eesti rahva tervise arengukava 2009–2020” Sotsiaalministeeriumi koduleheküljel:

www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Tervisevaldkond/Rahvatervis/erta-voldik_final.pdf.

¹⁵ Vt ka poliitikaanalüüsi „Eesti rahvastiku tervisekaotus. 1/2009”, Taavi Lai ja Kristina Köhler. Sotsiaalministeeriumi koduleheküljel: www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Toimetised/2009/toimetised_20091.pdf.

Puuetega täiskasvanute haridustase on kogurahvastiku haridustasemest madalam, hariduselust eemalejäämine võib aga märkimisväärselt takistada nii eneseteostust kui ka tööelus osalemist ja iseseisvat hakkamasaamist.

kursustel. Vastupidine on olukord järgmises, 30–49-aastaste vanuserühmas, kellest osaleb õpingutes 7% – neist tasemeõppes 20%, täiendus- või ümberõppekursustel aga 80%. 50-aastased ja vanemad puuetega õppijad osalevad vaid täiendus- või ümberõppekursustel.

40%-l täiskasvanud puuetega inimestel on esimese, 44%-l teise ja 17%-l kolmanda taseme haridus.¹⁶ Meeste ja naiste kõrgeima lõpetatud haridustaseme vahel suurt erinevust ei ole. Ilmneb aga, et mida raskem puue, seda madalam haridustase. Võrreldes Eesti 16–34-aastaste puuetega inimeste (täpsemalt 16–24-a¹⁷ ja 25–34-a vanuserühmade) haridustasemeid kogurahvastiku samade vanuserühmadega, näeme, et puuetega inimeste puhul on mõlemas kolmanda taseme ehk sisuliselt kõrgharidusega inimeste osakaal ligi kaks korda väiksem (joonis 5). Samuti on 25–34-aastaste puuetega inimeste hulgas umbes kaks korda vähem teise taseme haridusega inimesi.

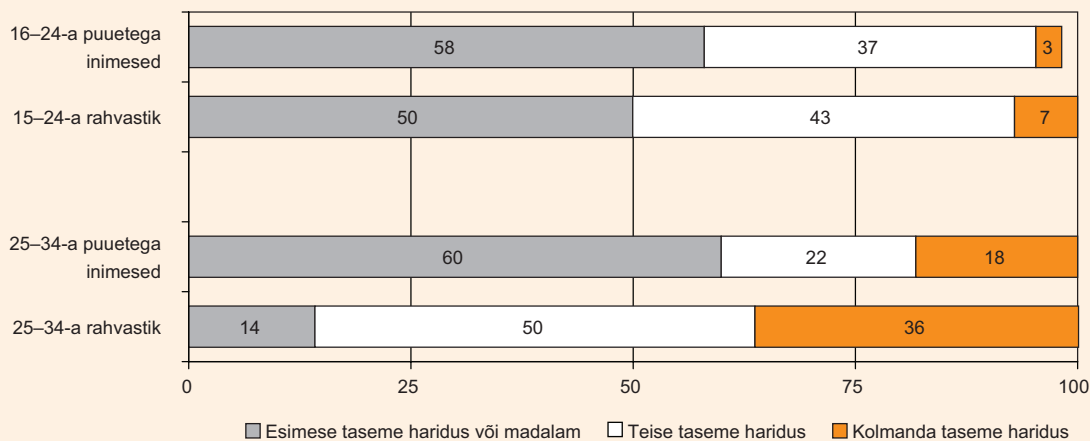
Puuetega täiskasvanute huvi õppimise vastu on seotud vanusega. Neid, kes ei õpi, kuid sooviksid seda teha, on kokku 8%. 16–29-aastastest on aga neid, kes ei õpi, kuid sooviksid seda teha, juba ligi kolmandik (29%) ning ka 30–49-aastastest umbes veerand (26%). Kõik õppimisest või enesetäiendamisest huvitatud toovad peamise piiranguna välja halva tervise seisundi, aga ka majanduslikud põhjused

(joonis 6 lk 9). Viiendikul ei ole piisavalt teavet õppimisvõimaluste kohta, peaaegu sama paljud ei leia endale meelepärast kursust või lihtsalt aega töö- või perekonnakohustuste täitmise tõttu.

Kokkuvõttes on puuetega täiskasvanute haridustase kogurahvastiku haridustasemest madalam, hariduselust eemalejäämine võib aga märkimisväärselt takistada nii eneseteostust kui ka tööelus osalemist ja iseseisvat hakkamasaamist. Uuringu tulemused viitavad sellele, et nooremate puuetega inimeste huvi õppimise vastu on siiski suur, takistuseks võivad saada aga terviseprobleemid, rahapuu- dus ning ebapiisav teave õppimisvõimaluste kohta.

Endiselt tuleb seega jagada võimalikult palju teavet õppimisvõimaluste, sh nii erialade kui ka õppeasutuste kohta, pannes ka viimastele kohustuse end senisest aktiivsemalt puuetega inimestele tutvustada. Rohkem peaks tutvustama ka puuetega inimestele mõeldud õppetootust ja täienduskoolitustoetust¹⁸, samuti õppimist toetavaid teenuseid (isikliku abistaja teenus, tugiisiku teenus jt) eesmärgiga võimaldada puuetega inimestele senisest rohkem nii kõrgharidust, täiendõpet juba omandatud erialal kui ka uue elukutse õppimist. Samas peaksid nii sotsiaaltöötajad kui ka puuetega inimeste lähedased ja tuttavad õppimisest huvitatud puuetega täiskasvanutele senisest enam teadvustama, et ka puude-

Joonis 5. 16–34-aastaste puuetega inimeste ja kogurahvastiku haridustase, 2009 (%)

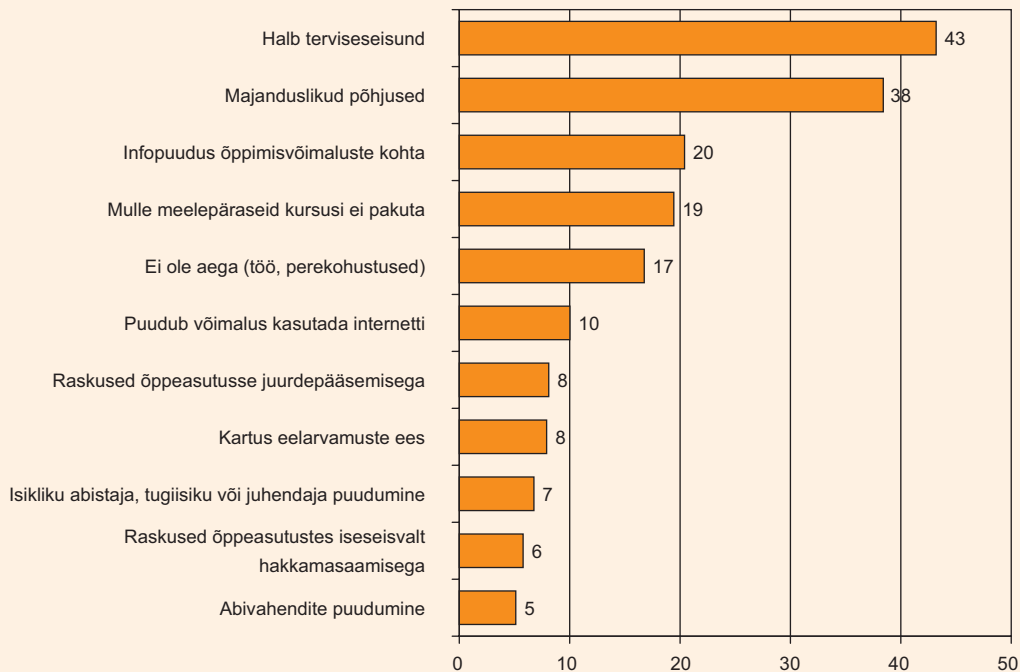

¹⁶ Haridustasemed on antud rahvusvahelise ühtse hariduse liigituse järgi (ISCED 1997). Statistikaameti kodulehekülj: metaweb.stat.ee/view_xml_linear.htm?id=2665639&siteLanguage=ee.

¹⁷ Statistikaameti 2009. a andmed seisuga 04.06.2010, kus noorim vanuserühm algab 15. eluaastast.

¹⁸ Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus.

**Joonis 6. Piirangud õppimisel või enesetäiendamisel, 2009
(%, õppimisest huvitatud puuetega täiskasvanud)**

ga inimese enda aktiivsus teabe otsimisel ja pealehakkamine õppeasutustega kontakti loomisel on väga oluline.

Tihti on just raske ja sügav puue hariduselust osasaamisel suureks takistuseks, kuigi huvi selle vastu on inimesel olemas. Sel juhul tuleks igati toetada puudega inimesele pädevate nõustajate leidmist, kellega koostöös tema individuaalseid vajadusi hinnata. Nii oleks samm-sammult võimalik otsida lahendusi, kuidas ka halvema tervise ja oluliste tegevuspiirangute korral end kas tasemeõppes või mõnel muul viisil täiendada. See eeldab aga tõhusat juhtumikorralduslikku lähenemist nii riigi sotsiaal-, tervishoiu- kui ka haridussektori poolt.

Osalemine tööelus

Puuetega inimeste tööhõive suurendamine on seatud nii Euroopa Liidu kui ka Eesti puuetega inimeste poliitika üheks prioriteediks. Puuetega inimeste aktiivne kaasamine tööturule on osa ka Euroopa 2020 kasvu-

strateegiast, mille üheks eesmärgiks on tõsta 20–64-aastaste tööhõive määr Euroopa Liidus 2020. aastaks kuni 75%-ni (2009. a 69%).¹⁹ Selle eesmärgi saavutamiseks on vaja, et senisest suuremal määral osaleksid tööhõives ka puuetega inimesed.

Puuetega inimeste tööhõive toetamiseks osutab Eestis töö leidmist ja töötamist toetavaid teenuseid Töötukassa (sh karjäärinõustamine, tööpraktika või -harjutus, tööturukoolitus, palgatoetus, individuaalne töötamise toetamine, töökoha kohandamine ja teised).²⁰ Lisaks kehtib alates 1. jaanuarist 2008 töötamistoetus, mida makstakse 16-aastasele ja vanemale töötavale puudega inimesele, kellel on puudest tingituna tööga seotud lisakulutusi.²¹

Puuetega inimeste tööhõive on Eestis siiski tagasihoidlik. Kokku töötas 2009. aastal 8% kõigist 16-aastastest ja vanematest puuetega inimestest. Tööealistest (16–64-a) puuetega inimestest kui tööturu peamisest sihtrühmast töötas siiski mõnevõrra rohkem ehk 17% (kõige rohkem hõivatuid 30–49-aastaste hulgas – 24%), pensioniealistest aga 1%.²²

Nooremate puuetega inimeste huvi õppimise vastu on suur, takistuseks võivad saada aga terviseprobleemid, rahapuudus ja ebapiisav teave õppimisvõimaluste kohta.

Puuetega inimeste tööhõive on Eestis tagasihoidlik: tööealistest (16–64-a) puuetega inimestest kui tööturu peamisest sihtrühmast töötas 17%, kõigist puuetega täiskasvanutest aga kokku 8%.

¹⁹ Euroopa Komisjon. Euroopa 2020. aastal. Aruka, jätkusuutliku ja kaasava majanduskasvu strateegia. ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_ET_ACT_part1_v1.pdf (08.06.2010).

²⁰ Sotsiaalministeerium -> Puudega inimesele -> Töötamine: <http://www.sm.ee/sinule/puudega-inimesele/tootamine.html>.

²¹ Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus.

²² Tööealisteks loetakse käesolevas uuringus 16–64-aastaseid ning pensioniealisteks 65-aastaseid ja vanemaid inimesi.

Neid, kes ei tööta, kuid enda sõnul sooviksid seda teha, on tööealistest puuetega inimestest 29% ning pensioniealistest 4%.

Töötavate puuetega inimeste peamised tööga seotud probleemid on juurdepääs töökohta ning ebapiisav või liiga kulukas transport töökoha ja kodu vahel liikumiseks.

Võrdlusena töötas 2009. aastal 63% Eesti 15–64-aastastest inimestest.²³ Tööealistest puuetega inimestest 51% ei tööta ega soovi seda teha. Seejuures mängivad suurt rolli nii tervise enesehinnang kui ka puude raskusaste – halva tervisega tööealistest inimestest ei soovi töötada 59%, sügava puudega tööealistest inimestest aga 79%. Mittetöötamise peamiste põhjustena toovad tööealised puuetega inimesed seega ootuspäraselt ning ka sarnaselt õppimistakistustega välja puude, haiguse või vigastusega seotud probleemid²⁴, vähemal määral ka asjaolu, et ei ole leitud endale sobivat tööd.

Ligi kolmveerandile (71%) kõigist töötavatest puuetega inimestest ei põhjustanud puue viimase 12 kuu jooksul töөлkäimisel probleeme ega ebameeldivusi. Need, kellel probleeme esines, töid välja peamiselt raskused töökohta pääsemisega ning ebapiisava või liiga kuluka transpordi töökohta. Töötingimuste parandamiseks vajaksid lisaabi ligi pooled (49%) töötavatest puuetega inimestest. Ootuspäraselt toob ka siin suurim osa välja vajaduse transpordi järele, mis neid tööle ja koju viiks (41%). Samuti soovib ligi viiendik valida töötamise algus- ja lõpuaega, jaotada töökoormust tööpäevade vahel vajadust mööda või võimalust teha töö ajal endale vajalikul hetkel puhkepause (vastavalt 23%, 20% ja 19%). Puudele vastavat töökoha kohandamise ning tööle ja koju saatva abilise vajadust nimetas vastavalt 15% ja 9% töötavaid puuetega inimesi. Võimaluse korral valiksid paljud töötavad puuetega inimesed ka väiksema töökoormuse: kui praegu töötab kuni 20 tundi nädalas 18% töötavatest puuetega inimestest, siis võimaluse korral sooviks seda teha 43%, seejuures 7% töötaks kuni 10 tundi, suurem osa ehk 36% töötavatest puuetega inimestest aga 11–20 tundi nädalas.

Probleemid ja vajadused töö leidmisel

Neid, kes ei tööta, kuid enda sõnul sooviksid seda teha, on tööealistest puuetega inimestest kolmandik (29%) ning pensioniealistest 4%. Arvestades nii neid tööealisi, kes praegu töötavad (15%), kui ka neid, kes sooviksid seda teha, võiks puuetega tööealisi tööhõives olla praegusest palju enam ehk kokku ligi pooled puuetega inimestest (44%). Peale nende tuleks arvesse võtta ka 5% pensioniealisi, kes kas juba töötavad (1%) või küll ei tööta, kuid oleksid sellest huvitatud (4%). Vaatamata soovile töötada, ei olnud suur osa (79%) sellest huvitatud tööealistest mittetöötavatest puuetega inimestest viimase nelja nädala jooksul aktiivselt tööd otsinud ning pooled (51%) ei olnud seda teinud ka viimase 12 kuu jooksul.

Tööleasumiseks vajaliku abina nimetas kõige suurem osa (43%) tööealistest inimestest teabe saamist pakutavate töökohtade kohta, ligi kolmandik (31%) vajaks töökoha kohandamist ning sama paljud (29%) nõustamist neile sobiva töökoha osas (joonis 7 lk 11).

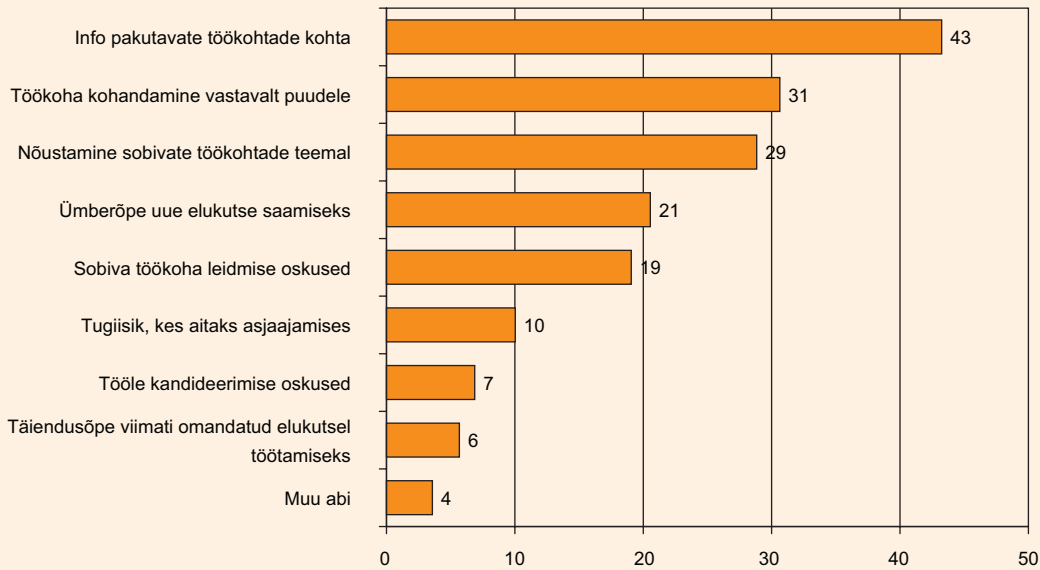
Kokkuvõttes on nii töötamine kui ka huvi selle vastu seotud vanuse, tervise ja puude raskusastmega. Juba töötavatele puuetega inimestele valmistab tööga seoses probleeme peamiselt juurdepääs töökohta ning ebapiisav või liiga kulukas transport töökoha ja kodu vahel liikumiseks. Lisaks soovitakse võimalust valida töötamise algus- ja lõpuaega, jaotada töökoormust tööpäevade vahel vajadust mööda või teha töö ajal endale vajalikul hetkel puhkepause. Vähemal määral tuuakse välja ka vajadust töökoha kohandamise ning tööle ja koju saatva abilise järele.

Mittetöötavate puuetega inimeste puhul võib välja tuua, et töötamisest on huvitatud peamiselt nooremad ja kergema puudega inimesed, kes aga ei leia sageli kas enda puudega sobivat või huvitavat tööpakkumist. Töö leidmiseks vajavad puuetega inimesed senisest rohkem teavet pakutavate töökohtade kohta, samuti nõustamist puudega sobiva töö osas,

²³ Statistikaameti 2009. a andmed seisuga 08.06.2010.

²⁴ Ka toimetise alguses viidatud 2008. a puuetega inimeste töötamist toetavate meetmete kvalitatiivuuringu osalenud tõesid: kõigepealt tervis, siis töö või õppimine!

Joonis 7. Tööleasumiseks vajatav abi (%), tööealised ja mittetöötavad, kuid töötamisest huvitatud puuetega täiskasvanud

ümberõpet uue elukutse saamiseks ja tulevase töökoha kohandamist.²⁵ Mittetöötavaid, kuid töötamisest huvitatud pensioniealisi inimesi, keda samuti esineb, ei võimalda uuringu väike valim eraldi analüüsida. Samas toetab riigi tööpoliitika kõiki töötamisest huvitatud inimesi vanusest sõltumata. Riikliku pensionikindlustuse seaduse alusel võrdsustub 2016. aastaks meeste ja naiste vanaduspensioniga, tõustes ka naistel 63. eluaastani. Lisaks võttis riigikogu 2009. aastal vastu otsuse tõsta pensioniiga alates 2017. aastast nii, et see jõuaks 2024. aastaks 65. eluaastani. Seega suureneb lähiaastatel vanemaaliste inimeste panus Eesti tööhõivesse järjepidevalt ning ka need puuetega pensioniealsed, kes töötada suudavad ja soovivad, ei tohiks tööhõivest kõrvale jääda.

Majanduslik toimetulek

Isiklik sissetulek ja puudest tingitud lisakulud

Isiklik sissetulek kas töövõimetus- või vanaduspensioni (sh väljateenitud aastate pensioni) näol, puudega inimese sotsiaaltoetusena,

töötasuna või muudest allikatest on peaaegu kõigil puuetega täiskasvanutel. Täiskasvanud puuetega inimeste keskmine isiklik netosissetulek 2009. aastal oli ligikaudu 4665 krooni kuus. Töötavate puuetega inimeste (sh töötavate pensioniealiste) isiklik kuu netosissetulek oli siiski mõneti kõrgem ehk 6910 krooni. Võrdlusena oli 2009. aasta kolmanda kvartali keskmine netokuupalk Eestis Statistikaameti andmetel 9575 krooni. Puuetega täiskasvanute sissetulekute struktuuris moodustasid suurima osa vanadus- ja töövõimetuspension. Järgnesid toetused ja stipendiumid, töötasu (sh sissetulek ettevõtlusest ja kodusest majapidamisest) ning muud sissetulekuallikad.

Puudest tingitud lisakulude esinemise toob välja enamik (90%) täiskasvanud puuetega inimestest. Töö- ja pensioniealiste võrdluses näeme, et puudest tulenevalt teeb enamik neist kulutusi ravimitele (85%, seejuures pensioniealistest 88% ja tööealistest 78%). Teine oluline lisakulude põhjustaja on transport, millele teeb lisakulutusi peaaegu iga teine. Puudega kaasneva lisakulu keskmine suurus kuus on ligikaudu 1600 krooni, keskmine tegelik vajadus oleks puuetega täiskasvanute hinnangul aga 2700 krooni.²⁶

Töö leidmiseks vajavad puuetega inimesed senisest rohkem teavet pakutavate töökohtade kohta, samuti nõustamist puudega sobiva töövallas, ümberõpet uue elukutse saamiseks ja tulevase töökoha kohandamist.

Puudest tulenevalt teeb enamik puuetega täiskasvanutest kulutusi ravimitele (85%), teine oluline lisakulude põhjustaja on transport, millele teeb lisakulutusi peaaegu iga teine.

²⁵ Samad probleemid toodi osalenute poolt välja ka eelviidatud 2008. a „Puuetega inimeste töötamist toetavate meetmete uuringus”.

²⁶ Kui lisakulusid nimetas uuringus 90% vastajatest, siis tegelikke vajadusi selleks, et lisakulusid täielikult katta, tõi välja 66%, kelle vastustele toetub ka toodud hinnang.

Ligi pool kõigist täiskasvanud puuetega inimestest sõltub kellestki materiaalselt, seejuures 15% täielikult ning 31% osaliselt.

Hinnang isiklikule toimetulekule

Raha on toimetulekuks piisavalt viiendikul puuetega inimestest, säästa suudab aga ainult 1%. Ligi poolte (48%) puuetega inimeste hinnangul võimaldab isiklik sissetulek neil kuidagi toime tulla. Umbes veerandile (26%) küsitletutest aga ei ole nende sissetulek piisav isegi vältimatute kulutuste tarbeks (joonis 8). Tööealistest puuetega inimestest ei piisa raha vältimatuteks kulutusteks kolmandikul, pensionealistest viiendikul. Sõltumata puude raskusastmest on umbes veerand neid, kellel ei piisa raha vältimatuteks kulutusteks. Sügava puudega inimeste hulgas on veidi suurem nende osakaal, kellel jääb raha ka säästudeks või on seda piisavalt, et toime tulla. Samas sõltuvad sügava puudega, aga ka 16–29-aastased puuetega inimesed materiaalselt kas mõnest leibkonnaliikmest või lähedasest keskmisest rohkem. Kui ligi pool kõigist täiskasvanud puuetega inimestest sõltub kellestki materiaalselt (15% täielikult ning 31% osaliselt), siis sügava puudega täiskasvanutest sõltub kellestki materiaalselt üle poole (56%) ning 16–29-aastastest ligi kolmveerand (73%).

Kõige paremini tulevad majanduslikult toime töötavad puuetega täiskasvanud ja nende leibkonnad, teistest paremini tulevad enda hinnangul toime ka eakamad puuetega inimesed, kes saavad regulaarset vanaduspensionit.

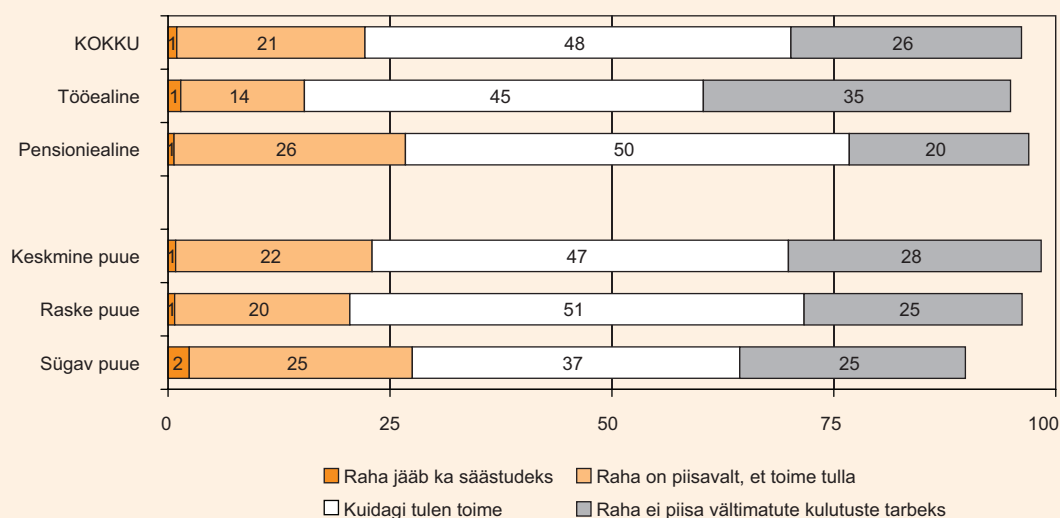
Toimetulek eri tüüpi leibkondades

Leibkonna majanduslik toimetulek sõltub sellest, kui palju on selles liikmeid, kes töötavad või kellel on muu regulaarne sissetulek. Tähtsat rolli mängivad siin nii töötasu kui ka töövõimetus- ja vanaduspension.

Uuringu andmetel elab üle poole (58%) täiskasvanud puuetega inimestest kas ühe- või mitmeliikmelises vanaduspensionäriiga leibkonnas²⁷, mis on puuetega inimeste vanusstruktuuri arvestades ka ootuspärane (tabel 1 lk 13). Töötavaid aktiivseid leibkondi kokku on veerand ning mitteaktiivseid leibkondi kokku ligi viiendik.²⁸ Puuetega täiskasvanute leibkonna kuu netosissetulek on keskmiselt 7360 krooni. Netosissetulek on aga kõrgem, kui leibkonnas on vähemalt üks töötav liige: keskmine netosissetulek on 9930 krooni üheliikmelises ja 11 000 krooni mitmeliikmelises töötavas leibkonnas. Madalaim kuu netosissetulek 3830 krooni on üksikutel mitteaktiivsetel puuetega inimestel.

Kokkuvõttes võib öelda, et kõige paremini tulevad majanduslikult toime töötavad puuetega täiskasvanud ja nende leibkonnad. Lisaks töötasule võib siin olulist rolli mängida

Joonis 8. Puuetega täiskasvanute hinnang isiklikule rahalisele sissetulekule, 2009 (%)

²⁷ Mitmeliikmeline vanaduspensionäriiga leibkond – leibkond, kes ei tööta ega ole töötu ja kus on vähemalt üks mittetöötav vanaduspensionär.

²⁸ Töötav leibkond — leibkond, kus on vähemalt üks 16-aastane või vanem töötav liige.

Töötu leibkond — leibkond, kes ei tööta ja kus on vähemalt üks 16-aastane või vanem töötu liige (s.t ei tööta, otsib tööd ning asuks kahe nädala jooksul tööle). Muu mitteaktiivne leibkond — kõik leibkonna tüübid, mis ei mahu eelloetletud gruppidesse.

Tabel 1. Puuetega täiskasvanute leibkondade sotsiaal-majanduslik seisund (%) ning eri tüüpi leibkondade keskmine kuu netosissetulek (kr), 2009

	Osakaal kõigist leibkondadest, %	Leibkonna keskmine netosissetulek kuus, kr
KOKKU	100	7360
Üksik töötav	2	9930
Üksik vanaduspensionär	25	4720
Üksik mitteaktiivne	10	3830
Mitmeliikmeline töötav leibkond	23	11000
Mitmeliikmeline töötü leibkond	5	6540
Mitmeliikmeline vanaduspensionäri leibkond	33	9075
Mitmeliikmeline mitteaktiivne leibkond	3	6245

ka samaaegse töövõimetus- või vanaduspensioneri olemasolu. Teistest paremini tulevad enda hinnangul toime ka eakamad puuetega inimesed, kes saavad regulaarset vanaduspensionit. Tööealistel puuetega inimestel ei pruugi aga ainult töötasu või ainult töövõimetus pensioni alati samaväärset toimetulekut tagada.

Puudega kaasnevad kõige sagedamini lisakulutused ravimitele ja transpordile. 2009. aastal ületas tegelik vajadus puuetega täiskasvanute hinnangul kõiki nende tehtud lisakulutusi kokku ligikaudu 1,7 korda. Selline tulemus viitab vajadusele puuetega inimeste peamisi tulusid ja kulusid põhjalikumalt uurida, et töötada välja nende majanduslikku toimetulekut paremini toetavad meetmed, sh otseseid rahalisi toetusi, mis ei võtaks aga inimestelt motivatsiooni ka ise enda elujärje parandamise panustada.

Sotsiaalteenused

Puuetega inimestel on võimalik kasutada mitmeid kõigile inimestele ja ka spetsiaalselt puuetega inimestele mõeldud sotsiaalteenuseid.²⁹ Neist olulisemad on teenusena abivahendite soodustingimustel ostmise toetus, sa-

muti eluruumi kohandamise, rehabilitatsiooni- ning muud eespool nimetatud teenused, mida vajatakse kas õppimiseks, töötamiseks või lihtsalt igapäevaseks toimetulekuks.

Abivahendid

Osa tegevuspiiranguid on võimalik kompenseerida abivahenditega, mille alla kuuluvad nii tehnilised abivahendid kui ka mitmesugused hooldus- ja kaitsevahendid (sh inko-tooted).

Uuringu andmetel kasutab kõigist täiskasvanud puuetega inimestest abivahendeid 59%. 4% puuetega inimestest ei kasuta abivahendeid, kuid tunnistab, et vajaks neid. Kokku on selliseid inimesi 63% puuetega täiskasvanutest, neist omakorda vajaks lisabivahendeid 41%. Kõige suurem on vajadus liikumisabivahendite järele (53% lisabivahendite vajajatest), mida vajavad sagedamini eakamad puuetega inimesed, järgnevad nägemis- ja kuulmisabivahendid (44%), mida vajavad enam 75-aastased ja vanemad. Hooldus- ja kaitsevahendeid vajavad peamiselt nooremad, 16–29-aastased puuetega inimesed ning proteese ja ortoose 30–49-aastased inimesed.

Uuringu andmetel kasutab abivahendeid 59% kõigist täiskasvanud puuetega inimestest, 4% ei kasuta abivahendeid, kuid vajaks neid.

²⁹ Sotsiaalteenused puudega inimesele. Sotsiaalministeeriumi kodulehekülj: <http://www.sm.ee/sinule/puudega-inimesele/sotsiaalteenused-puudega-inimesele.html>.

Eluruumi kohandamine

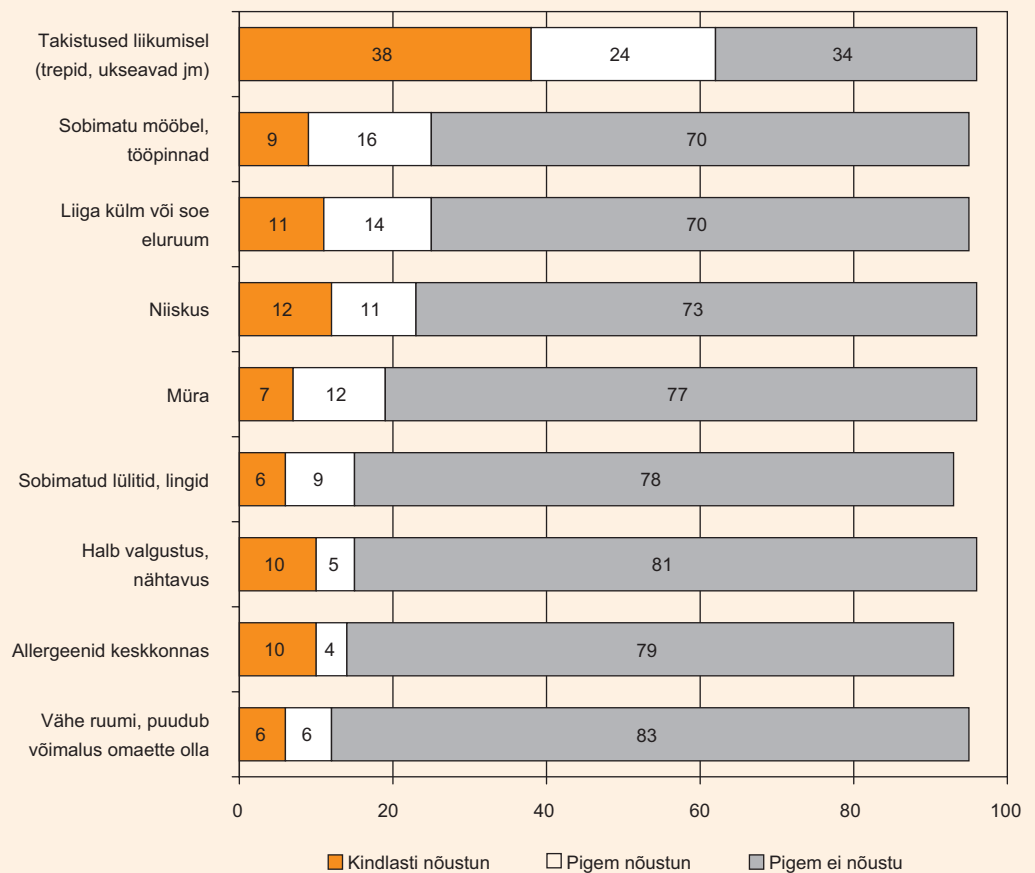
Eluruumi kohandamise eesmärk on toetada puudega inimese iseseisvat toimetulekut tema enda kodus, kõrvaldades seda välistavad takistused ja piirangud. Uuringu andmetel elab enamik puuetega täiskasvanutest kortermajas (61%), talus elab 17% ja ühepereelamus 14% puuetega inimestest. Suurem osa ehk ligi kolmveerand (70%) täiskasvanud puuetega inimestest elab kahe- või kolmetoalises eluruumis.

Kaks kolmandikku (68%) puuetega täiskasvanutest on seisukohal, et nende eluruum ei vajagi kohandamist. Umbes kümnendiku (11%) puuetega inimeste eluruum on kohandatud vastavalt nende puudest tulenevate vajadustele. Samas on 7% puuetega inimeste eluruum küll kohandatud, kuid vajaks täiendavat kohandamist. 13% märgib ka, et nen-

de eluruum vajaks kohandamist, mida pole aga tehtud. Ilmneb, et mida raskem on puue, seda enam vajatakse eluruumi kohandamist. Sügava puudega inimestest leiab iga neljas (25%), et nende eluruum vajaks kohandamist, aga seda pole seni tehtud. Eluruumi kohandamise vajajatele on peamiseks probleemiks takistused liikumisel (joonis 9), lisaks tuuakse välja sobimatu mööbel ja tööpinnad, liiga külm või soe eluruum ning niiskus.

Eluruumi kohandamise vajajatele on peamiseks probleemiks takistused liikumisel, lisaks ka sobimatu mööbel ja tööpinnad, liiga külm või soe eluruum ning niiskus.

Joonis 9. Peamised eluruumis iseseisva toimetuleku probleemid (% puuetega täiskasvanud, kes on vajanud või vajavad eluruumi kohandamist)

Riiklik rehabilitatsiooniteenus

Riiklik rehabilitatsiooniteenus (edaspidi R-teenus) on mõeldud puuetega inimestele eesmärgiga parandada nende iseseisvat toimetulekut, soodustada töötamist või tööle asumist ning suurendada nende võimekust ühiskonnaelus osaleda. R-teenuse raames koostatakse inimesele esmalt isiklik rehabilitatsiooniplaan (edaspidi R-plaan), mille alusel spetsialistid (nt füsioterapeut, psühholoog, sotsiaaltöötaja) osutavad üksikteenuseid. R-teenuste hulka kuuluvad ka R-plaani täitmise juhendamise ning vahehindamise ja täiendamise teenused.

Viimase viie aasta jooksul on R-plaan koostatud veidi rohkem kui veerandile (27%) puuetega täiskasvanutest ning üksikteenuseid on selle aja jooksul saanud neist enamik (87%). Kehtiv R-plaan oli 2009. aastal 18%-l puuetega täiskasvanutest. Ligi kolmveerandi (72%) R-teenuse kasutajate arvates oli saadud teenustest ka kasu. Üksikteenuste puhul mainis probleeme 54% teenusekasutajatest, peami-

selt toodi välja pikad ootejärjekorrad (39%) ning asjaajamise keerukus (33%). Peaaegu iga viies märkis, et sai R-teenuseid harvem või vähem, kui oleks vaja läinud. 17% väitel ei vastanud saadud R-teenused nende ootustele ning sama paljud pidasid probleemiks infopuudust.

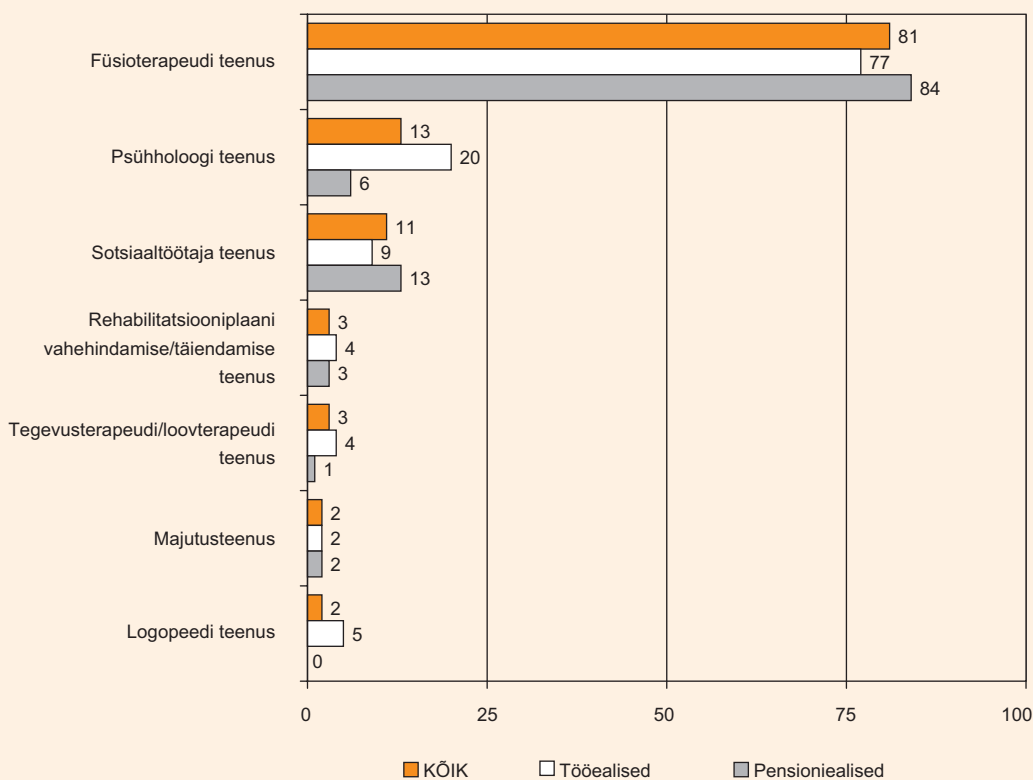
Kõige enam vajatakse füsioterapeudi teenust, selle tõi välja 81% teenusevajajatest. Järgnevad psühholoogi (13%) ja sotsiaaltöötaja teenus (11%), ülejäänud teenuseid nimetati märksa harvem (joonis 10).

Muud sotsiaalteenused³⁰

Käesoleva uuringu andmetel kasutas viimase 12 kuu jooksul peale R-teenuse muid sotsiaalteenuseid 22% puuetega täiskasvanutest. Sagedamini kasutati koduhooldusteenust (34%), järgnesid proteeside, ortooside ja muude abivahendite toetus (27%) ning sotsiaaltransport ja isikliku abistaja või tugiisiku teenus (vastavalt 20% ja 18% muid sotsiaal-

Viimase viie aasta jooksul on R-plaan koostatud 27%-le puuetega täiskasvanutest ning selle alusel on üksikteenuseid saanud neist enamik (87%).

Joonis 10. R-teenuse üksikteenuste vajadus (% , puuetega täiskasvanud, kes vajavad R-teenust)

2009. a oli kehtiv R-plaan 18%-l puuetega täiskasvanutest.

³⁰ Muude sotsiaalteenuste (sh hooldamisteenus hooldusasutuses) vajadust küsiti vaid tavaleibkonnas elavalt 16-aastastelt ja vanematelt puuetega inimestelt, kuna hooldusasutustes alaliselt elavad inimesed moodustavad seal saadavate teenuste tõttu eraldi sihtrühma, kelle teenustekasutust ja -vajadusi tuleb käsitleda eraldi.

Muudest sotsiaalteenustest kasutati sagedamini koduhoolduse teenust, proteeside, ortooside ja muude abivahendite toetust ning sotsiaaltranspordi ja isikliku abistaja või tugiisiku teenust

teenuseid kasutanud puuetega täiskasvanutest). Koduhoolduse ja sotsiaaltranspordi teenuseid kasutasid pensioniealised tööelistelega võrreldes sagedamini.

Sotsiaalteenuste kasutajatest enamiku arvates vastasid saadud teenused nende vajadustele – kõige rohkem olid kasutajad rahul päevakeskuse ja sotsiaaltranspordi teenustega (need vastasid täielikult vastavalt 95% ja 85% teenusekasutaja vajadustele). Kõige enam oli rahulolematuid hoolekandetasutuses hooldusteenust saanute hulgas, neist 22% ei pidanud teenust oma vajadustele ja ootustele vastavaks. Ühtlasi oli just hoolekandeteenus see, mille eest pidi suurim osa (79%) teenuse kasutajatest ka ise maksma. Võrdlusena pidi päevakeskuse teenuse eest ise lisaks tasuma 38% ning sotsiaaltranspordi eest 28% nende teenuste kasutajatest.

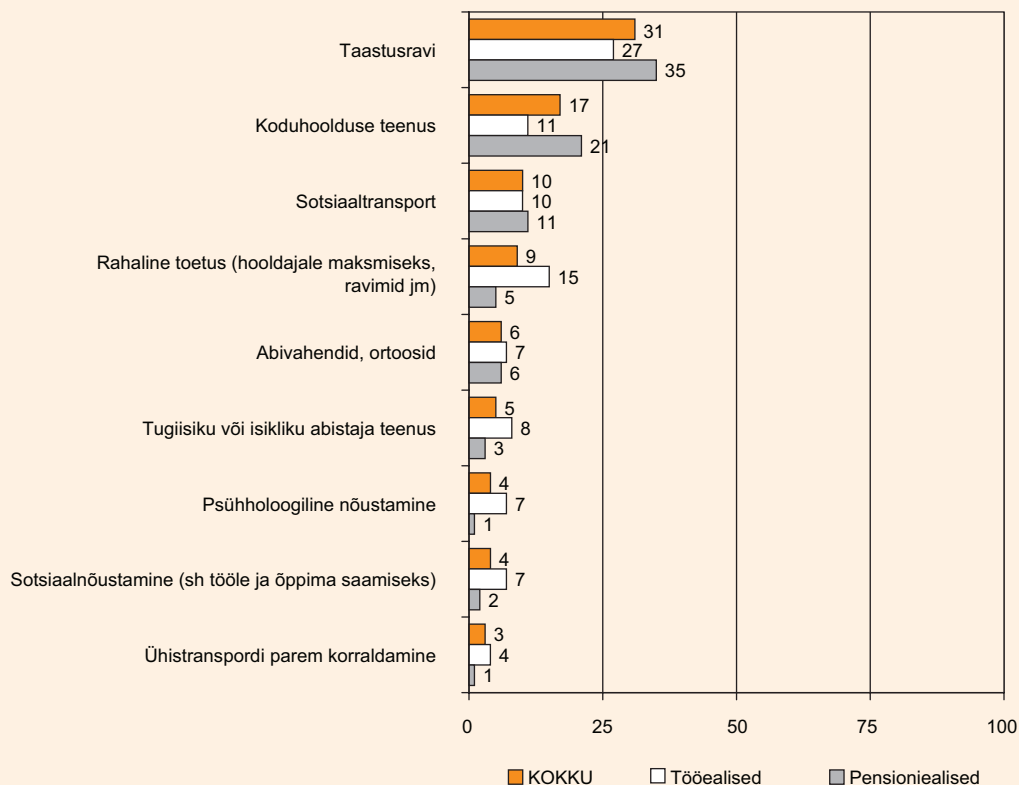
Vajadusele erinevate (sotsiaal)teenuste järele viitas aga kolmandik (33%) täiskasvanud puuetega inimestest ehk mõnevõrra (11%) rohkem, kui oli 2009. aastal tegelikult teenusekasutajaid. Kõige sagedamini tuntakse va-

jadust taastusravi ja koduhoolduse teenuste järele (joonis 11). Iga kümnes sooviks saada sotsiaaltranspordi teenust, peaaegu sama paljud märgivad vajadust rahalise toetuse järele, et muretseda küttepuid või ravimeid või tasuda hooldamise ja muude abiteenuste eest. Võrreldes tööelistelega vajavad just pensioniealised sagedamini koduhoolduse, aga ka taastusravi teenust.

Kõige sagedamini ehk kolmandikule puuetega täiskasvanutest on teenuste mittesaamise põhjuseks infopuudus või ei ole inimene lihtsalt selle peale tulnud, et mõnda teenust taotleda (30%). Peaaegu igal viiendal teenuseid vajaval puudega inimesel ei ole enda hinnangul piisavalt raha teenustega seotud väljaminekuteks (19%). 13%-le puuetega inimestest ei ole omavalitsus vajalikke teenuseid võimaldanud. Samuti puudub osal inimestel juurdepääs teenust pakkuvasse asutusse või ei ole neil võimalik sellega ühendust saada (2%). 16% teenuseid vajavaid puuetega inimestest on saanud vajalikul määral hakkama ega ole seetõttu teenuseid taotlenud.

Erinevate (sotsiaal-)teenuste järele tunneb kindlasti vajadust kolmandik täiskasvanud puuetega inimestest, töö- ja pensioniealiste teenusevajadus on veidi erinev.

Joonis 11. Sotsiaalteenuste vajadus (% puuetega täiskasvanud, kes vajavad sotsiaalteenuseid)

Kokkuvõttes kasutas 2009. aastal abivahendeid ligi kaks kolmandikku puuetega täiskasvanutest. Kehtiv R-plaan oli ligi viiendikul ning muid sotsiaalteenuseid (sh toetust abivahendite muretsemiseks soodustingimustel) kasutas viimase 12 kuu jooksul samuti umbes viiendik täiskasvanud puuetega inimestest. Töö- ja pensioniealiste teenusevajadus on veidi erinev. Tööealised vajavad sagedamini proteese, ortoose ja muid abivahendeid, samuti taastusravi ning rahalist toetust teenuste eest tasumiseks. Pensioniealised aga vajavad enim nägemis-, kuulmis- ja liikumisabivahendeid, taastusravi ja koduhooldusteenust.

Kõik nimetatud vahendid ja teenused on praegu olemas. Uuringu tulemused viitavad pigem sellele, et nende järele on suurem vajadus kui muude teenuste järele ning neid ei saada alati piisavas mahus. Samuti, nagu eespool mitu korda välja tuli, vajatakse teenuste kohta palju rohkem teavet ja nõustamist. Suurim teenusega rahulolematuse hoolekandeesutuses hooldusteenust saanute hulgas viitab vajadusele eraldi täpsemalt uurida selle põhjuseid. Uuringusse tuleks kaasata nii need, kes on hoolekandeesutustes viibinud ajutiselt, kui ka need, kes seal alaliselt elavad.

Aktiivsus ja sotsiaalne kaasatus

Liikumine ja transport

Umbes pooled 16-aastastest ja vanematest puuetega inimestest käivad kodust väljas kas iga päev või peaaegu iga päev, veidi üle kolmandiku (37%) harvem. Väljas käimisest on loobunud 12%, seejuures ligi veerand (23%) 75-aastastest ja vanematest ning ligi pooled (48%) sügava puudega inimestest.

Transpordivahendite ja -teenuste kasutamine annab puuetega inimestele võimaluse käia iseseisvalt tööl või koolis, tegeleda huvialadega ning luua ja säilitada sotsiaalseid suhteid. Neist, kes väljas käivad, ei vaja ega kasuta transpordivahendeid 9%. Ülejäänu-

test ligi kaks kolmandikku (63%) kasutab kas isiklikku, pereliikme või lähedase sõiduautot ning pooled kas tavalist või kohandatud ühistransporti (52%). Nii isiklikke kui ka ühissõidukeid saab kolmest kasutajast kaks kasutada nii tihti, kui soovib.

Tavalist taksoteenust kasutab 10%, kohandatud invatakso või -transporditeenust 3% puuetega täiskasvanutest. Nii tavalise takso kui ka invatakso või -transpordi kasutajatest kasutab ligi kaks kolmandikku seda harvemini, kui sooviks.

Peale iseenda puudest või haigusest tulenevate probleemide tuuakse ühistranspordi puhul välja, et see on kallis või ei sõida sobivatel aegadel ega marsruutidel, mõningatel juhtudel on ka peatustesse pääseda raske. Ka tavalise ja invatakso või -transpordi kasutajad nimetavad peamise probleemina rahapuudust, osaliselt tuuakse ka siin välja haigus või halb tervises seisund, aga ka ebapiisav teave invatakso või -transpordi teenuse kohta.

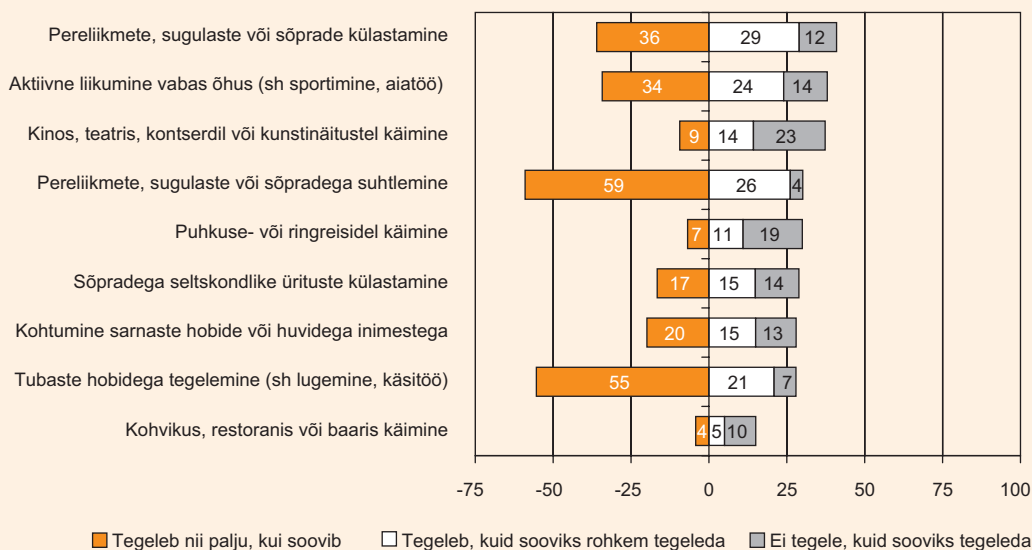
Vaba aeg ja aktiivsus

Ühiskonnaelus osalemise üks olulisi näitajaid õppimise ja töötamise kõrval on iga inimese võimalus valida, kuidas oma vaba aega veeta. 16-aastastest ja vanematest puuetega inimestest saab seda teha enamik ehk 78%, seejuures 34% väga suurel ja 44% mõningal määral.

Vaba aja tegevustest on olulisel kohal pereliikmete, sugulaste ja sõpradega suhtlemine, mida teeb 85% puuetega täiskasvanutest, järgnevad tubased hобid, millega tegeleb 76% puuetega täiskasvanutest (joonis 12 lk 18). Pereliikmeid, sugulasi või sõpru külastab samuti kaks kolmandikku (65%) ning aktiivselt saab vabas õhus liikuda 58% puuetega täiskasvanutest. Väiksem on aga nende osakaal, kes külastavad koos sõpradega seltskondlikke üritusi (32%) või kohtuvad endale sarnaste huvidega inimestega (35%). Samas on viimase kahe vastu keskmiselt ka huvi kõige väiksem. Sama võib öelda kultuuriürituste külastamise kohta: kinos, teatris või kontsertidel ei

Kuigi lähedastega suheldakse ja neid külastatakse sageli, on just selle vaba aja tegevuse puhul kõige rohkem neid puudega täiskasvanuid, kes märgivad, et sooviksid seda teha veelgi rohkem.

Joonis 12. Vaba aja tegevused, millega puuetega täiskasvanud tegelevad ja sooviksid (rohkem) tegeleda (%)

saa, kuid sooviks käia ligi veerand puuetega täiskasvanutest. Pooled aga ei ole sellest huvitatud või ei saa seda puude tõttu teha.

Sotsiaalne võrgustik ja kaasatus

Puuetega täiskasvanute hinnangud nii lähedaste kui ka kogu ühiskonna toetava võrgustiku olemasolu kohta on toodud joonisel 13 (lk 19). Kõige enam nõustatakse väidetega, et sõbrad ja lähedased tunnustavad puudega inimest sellisena nagu ta on ning et sõbrad ja lähedased aitavad tal saavutada seda, mida ta soovib. Ligilähedastelt tajutakse ka seda, kui võrd on puudega inimese ümber neid inimesi, keda ta saab täielikult usaldada.

Väitega, et neile on tagatud kõik võimalused olla poliitiliselt ja ühiskondlikult aktiivne, nõustuvad juba märksa vähemad ehk pooled puuetega inimestest. Oma elu hindab huvitavaks ja vaheldusrikkaks alla poole täiskasvanud puuetega inimestest. Väikseim osa ehk kolmandik nõustub väitega, et puuetega inimestel on Eesti ühiskonnas võimalik elada täisväärtuslikku elu. Siin eristuvad kõige rohkem keskmise, raske ja sügava puudega inimesed – mida raskem on puue, seda vähem huvitavaks ja vaheldusrikkaks peetakse oma elu ning seda enam tajutakse, et võimalus olla poliitiliselt ja ühiskondlikult aktiivne on piiratud.

Iga kümnes puudega täiskasvanu (11%) kuulub mõnda puuetega inimeste organisatsiooni, seejuures 7% osaleb organisatsiooni tegevuses aktiivselt; 15% ei kuulu organisatsiooni, kuid oleks sellest huvitatud.

Kõige rohkem jäävad vaba aja tegevustest huvitatud puuetega inimesed kõrvale kultuuriüritustest ning puhkusereisidest – neil ei käi, kuid sooviks käia umbes viiendik puuetega täiskasvanutest (vastavalt 23% ja 19%). Mitmed aga, kes neil juba käivad, sooviksid seda teha senisest rohkem (vastavalt 14% ja 11%). Huvitav on ka asjaolu, et kuigi lähedastega suheldakse ja neid külastatakse sageli, on just selle vaba aja tegevuse puhul kõige rohkem neid, kes märgivad, et sooviksid seda teha veelgi rohkem (vastavalt 26% ja 29%).

Iga kümnes puudega täiskasvanu (11%) kuulub mõnda puuetega inimeste organisatsiooni, 7% osaleb organisatsiooni tegevuses aktiivselt. 15% ei kuulu organisatsiooni, kuid oleks sellest huvitatud, 72% ei kuulu ühtegi organisatsiooni ega tunne selle vastu ka huvi. Võrreldes pensionialistega on tööealiste hulgas rohkem neid, kes ei kuulu ühtegi puuetega inimeste organisatsiooni, kuid oleksid sellest huvitatud (vastavalt 10% ja 22%). Noorimate ehk 16–29-aastaste hulgas on rohkem neid, kes kuuluvad mõnda puuetega inimeste organisatsiooni (24%), seejuures 16% osaleb selle tegevuses aktiivselt.

Selline väidete järjestus viitab asjaolule, et puuetega inimesed tajuvad märksa suuremat toetust oma lähedastelt võrreldes sellega, kuidas tajutakse enda ühiskonda kaasatust ning seda, milliseid aktiivse osalemise võimalusi ühiskond neile pakub.

Omaette teema käesolevas uuringus moodustas see, kuivõrd tajuvad puuetega täiskasvanud puudest tulenevalt piiranguid selliste sotsiaalsete rollide täitmisel nagu lapsevanem, elukaaslane, pereliige ja sõber. 68% puuetega täiskasvanutest ei tunneta, et puue seaks piiranguid lapsevanemaks olemisele, ning 65% ei tunneta piiranguid elukaaslaseks või partneriks olemisele. Ligi kolmveerand (72%) on seisukohal, et puue ei takista olemast pereliige, ning sama paljude (75%) hinnangul ei takista puue olemast kellelegi võrdväärne sõber.

Kokkuvõttes tuleb arvestada, et ka vaba aja tegevuste puhul on kaks olulisemat mõjutajat inimese vanus ja puude raskusaste. Sügava puudega inimesed märgivad mitmesuguste tegevuste puhul kõige sagedamini, et nad ei saa sellega tegeleda kas puude tõttu või ei ole sellest huvitatud. Tegemist on peamiselt kodust väljumist ja liikumist eeldavate tegevustega (reisimine, seltskondlike ürituste

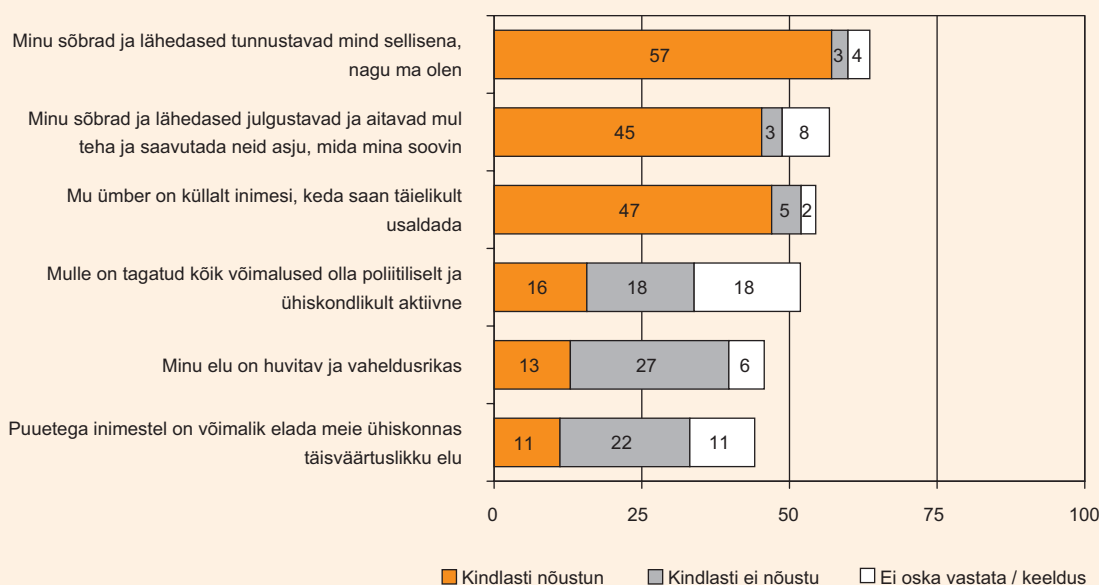
külastamine, aktiivne liikumine vabas õhus). Suhtlemise ja reisimise vastu on nooremate puuetega inimeste huvi keskmisest märksa suurem, samas on aga eakaimate puuetega inimeste hulgas noortest rohkem neid, kes ei käi kultuuriüritustel ega liigu vabas õhus, kuid sooviksid seda siiski teha (vastavalt 22% ja 23%). Võrreldes noorematega on rohkem ka neid, kes ei külasta oma pereliikmeid-tutavaid (16%), kuigi nad seda sooviksid.

Puuetega inimeste organisatsioonidesse kuulub suhteliselt väike osa puuetega täiskasvanutest. Seetõttu on sellised organisatsioonid toimetulekut toetavaks jõuks ja sotsiaalseks tugivõrgustikuks väiksemale arvule puuetega inimestele, kui organisatsioonide enda aktiivsust silmas pidades võiks arvata. Tööealistest puuetega inimestest võiks aga nende enda huvi arvestades kaasata organisatsioonide tegevustesse veel viiendiku. Selliseid inimesi, kes ei kuulu ühtegi puuetega inimeste organisatsiooni, kuid oleksid sellest huvitatud, on kokku 15% kõigist puuetega täiskasvanutest.

Puuetega inimesed tajuvad märksa suuremat toetust lähedastelt võrreldes sellega, kuidas tajutakse enda ühiskonda kaasatust ning seda, milliseid aktiivse osalemise võimalusi ühiskond neile pakub.

Sügava puudega inimesed märgivad vaba aja tegevuste puhul kõige sagedamini, et ei saa nendega tegeleda kas puude tõttu või ei ole sellest huvitatud.

Joonis 13. Puuetega täiskasvanute hinnangud neid toetava võrgustiku ja kaasatuse kohta Eesti ühiskonnas (%)

Umbes kolmandik

kõigist puuetega täiskasvanutest elab üheliikmelises leibkonnas, s.t neil puudub teine leibkonnaliige, kes neid vajaduse korral abistaks või hooldaks.

Puudest tingitud hoolduskoormus

Eelnevalt saime kinnitust, et kõrvalabi vajab valdav osa (84%) täiskasvanud puuetega inimesi. Samas elab umbes kolmandik (36%) kõigist puuetega täiskasvanutest üheliikmelises leibkonnas, s.t neil puudub teine leibkonnaliige, kes neid vajaduse korral abistaks või hooldaks. Üksikutest puuetega inimestest vajab enda hinnangul kõrvalabi umbes kolmveerand (76%), seejuures veerand pidevalt. Seega on oluline, et need inimesed saaksid vajalikku kõrvalabi väljastpoolt.

Suurem osa ehk 64% puuetega täiskasvanutest elab kahe või enama liikmega leibkonnas. See, kes leibkonnaliikmetest puudega inimest peamiselt abistab, sõltub suuresti puudega inimese enda vanusest – alla 50-aastase täiskasvanud puudega inimese abistaja-hooldaja on peamiselt tema vanem või vanavanem (vastavalt 56% ja 40%), 50–74-aastase puhul aga abikaasa või elukaaslane (75%). Mida vanem on puudega inimene, seda tõenäolisemalt on ta üksik.

Kuna leibkonda võivad kuuluda ka inimesed, kes elavad ajutiselt mujal, käsitles uuring puudega inimese abistamist nende leibkonnaliikmete poolt, kes puudega inimesega koos elavad ning tema abistamiseks-hooldamiseks kõige rohkem ajaliselt või rahaliselt panustavad (edaspidi viidatakse neile kui peamistele hooldajatele peres). Sugulaste, sõprade ja tuttavate kõrval on just pereliikmed tavaliselt need, kelle poole puudega inimene kõigepealt abi saamiseks pöördub. Üksteise aitamine ja toetamine on üldjuhul ka see, mis inimesi peres omavahel seob ning mida tehakse rõõmuga ja vabatahtlikult. Siiski on oluline, et sellega kaasnev koormus ei kasvaks määrani, mis hakkab takistama mõne pereliikme õppimist, töötamist või vaba aja veetmist või halvendama tema tervist ja elukvaliteeti.

Peamised hooldajad peres

Uuringu tulemustest selgus, et 62% puuetega täiskasvanute peamistest hooldajatest peres on naised ning 38% mehed, mis ilmselt veidi kummutab võimalikku eelarvamust, nagu oleksid sellised kohustused valdavalt naiste õlgadel. Pooled hooldajatest (51%) on vana-duspensionärid. 29% töötab, neist kolmveerand (74%) täiskoormusega ehk 40 tundi nädalas. 2% hooldajaid õpib, töövõimetuspensionäre on 7%. Töö- ja pensioniealiste osakaal hooldajate hulgas on peaaegu pooleks, vastavalt 57% ja 43%. Kuigi suurema osa hooldajate vanus jääb vahemikku 50–75 eluaastat, tõi uuring välja, et hooldajate hulgas võib olla nii alaealisi kui ka päris eakaid inimesi: ankeedi täitnud noorim hooldaja oli 13- ning vanim 86-aastane. Kaks kolmandikku hooldajatega leibkondadest on kaheliikmelised, s.t leibkonda kuuluvadki ainult hooldaja ja hooldatav. See seletab nii väga noorte kui ka eakate ning suhteliselt paljude meessoost hooldajate esinemist, kuna leibkonnas lihtsalt ei ole selleks kedagi teist. Viies (21%) hooldajatest on määratud ka puudega pereliikme ametlikuks hooldajaks.

Pereliikmete hoolduskoormus

Uuringu põhjal võib puudega seonduva hoolduskoormuse kohta esmalt öelda, et 59% peamistest hooldajatest on ka oma täiskasvanud puudega pereliikme ainsad hooldajad. Hoolduskoormust jagab veel kellegagi 41% hooldajatest, neist ligi kolmveerand (71%) teiste pereliikmetega. Järgneb mõni perest väljaspool elav leibkonnaliige või muu inimene (35%). Neid hooldajaid, kelle hoolduskoormust aitab jagada kas puudega inimese ametlik hooldaja või tugiisik väljastpoolt leibkonda, on vaid 7%. 17% hooldajatest on seotud oma leibkonnas ka mõne teise inimese eest hoolitsemise või abistamisega, enamasti on nendeks alaealised lapsed, vähemal määral ka puudeta vanemad või muu sugulane-tuttav.

62% puuetega täiskasvanute peamistest hooldajatest peres on naised ning 38% mehed, mis ilmselt veidi kummutab võimalikku eelarvamust, nagu oleksid sellised kohustused valdavalt naiste õlgadel.

59% hooldajatest osutab puudega inimesele abi vähemalt kolm tundi päevas ehk üle 20 tunni nädalas, mida võib pidada suureks hoolduskoormuseks. Suurema hoolduskoormusega on sagedamini sügava puudega, samuti üle 50-aastaste inimeste hooldajad.

Suurem osa ehk 77% töötavatest või õppivatest 16–64-aastasi hooldajaid ei ole siiski pidanud viimase 12 kuu jooksul puudega pereliikme abistamiseks või hooldamiseks töö- või õppekoormust vähendama ega töötamisest-õppimisest loobuma. 18% on pidanud seda tegema, seejuures mehed rohkem kui naised (vastavalt 22% ja 14%) ning suurema hoolduskoormusega pereliikmed üsna ootuspäraselt ligi kolm korda rohkem kui väiksema hoolduskoormusega pereliikmed (vastavalt 29% ja 9%). Kõige rohkem on õppimises või töötamises pidanud muudatusi tegema sügava puudega (35%), liitpuudega (25%) ning nooremate ehk 16–29- ja 30–49-aastaste puuetega inimeste hooldajad (vastavalt 27% ja 24%). Kolmveerand muudatusi tegema pidanud hooldajatest on vähendanud töökoormust, ligi kümnendik vahetanud töökohta. Tööl käimisest on loobunud 6%, 7% on vähendanud õppekoormust ning 8% üldse õpingutest loobunud.

Kaks kolmandikku (69%) hooldajatest sai viimase 12 kuu jooksul pühendada soovitud vähem aega omaenda vaba aja tegevustele, eelkõige puudutas see naised ning suurema hoolduskoormusega pereliikmeid. Hooldatavate puudeliigist ja raskusastmest tulenevalt on psüühikahäire ja sügava puudega inimeste hooldajate hulgas kõige vähem neid, kellel jääb piisavalt vaba aega.

Teenused hoolduskoormuse vähendamiseks

61% puuetega täiskasvanute hooldajatest arvab, et senine hoolduskoormus on neile jõukohane ning nad ei vaja ise hooldamisel abi. 37% seevastu leiab, et täiendav abi oleks vajalik, seejuures 11% vajaks seda olulisel määral.

Täiendava abi vajadust märgivad kõige sagedamini üle 65-aastaste puuetega inimeste abistajad-hooldajad (42–44%), samuti linnades elavad (45%) ja suure hoolduskoormusega (44%) hooldajad. Täiendava abi soovijaid on kõige rohkem ka sügava puudega (54%) ning vaimupuudega inimeste hooldajate hulgas (56%). Täiendavat abi vajavad teistest vähem 50–64-aastaste ning keskmise puudega inimeste hooldajad (28%).

46% hooldajatest on endale vajalike teenuste või toetuste saamisel probleeme kogunud, neist suur osa (67%) toob välja, et neil pole piisavalt teavet selle kohta, millist abi või teenust oleks võimalik puudega leibkonnaliikme hooldamiseks saada. Rohkem kui kolmandikku (39%) arvates on vajalikud teenused liiga kallid ning 16% arvates asuvad kohad, kus neile vajalikku teenust pakutakse, liiga kaugel. Liiga pikkade järjekordade üle kurdab 14%. Lisaks mainivad hooldajad, et asjaajamine teenuste saamiseks on liiga keeruline ja aeganõudev, neile vajalikke teenuseid ei pakuta või ei võimalda halb tervis neil teenuseid taotleda.

Konkreetseid teenuseid, mida seoses hoolduskoormusega vajatakse, nimetas kolmandik hooldajatest. Kuigi eraldi võttes vajab kõige suurem osa neist transporditeenust (18%) ning rahalist toetust (13%, joonis 14 lk 22), siis kokkuvõttes moodustavad paljud nimetatud teenused abi, mis võimaldaks hooldajatel hoolduskoormust kellegagi jagada. Sellest tulenevalt on 38% nimetatud teenustest seotud kas institutsionaalse või avahooldusega, täpsemalt vajatakse enim kas (öö)päevase hoiu, tugiisiku, isikliku abistaja, koduabilise, põetaja, või päevahoiukeskuse teenust. Lisaks mainivad hooldajad rehabilitatsiooni-, tervishoiu- ning nõustamisteenuseid. Mõni hooldaja soovib abi ka töökoha leidmisel või teabe saamisel õppimisvõimaluste kohta, samuti lisateabe saamist hooldatava puudeliigi, hooldamisvõimaluste või sobivate abivahendite kohta.

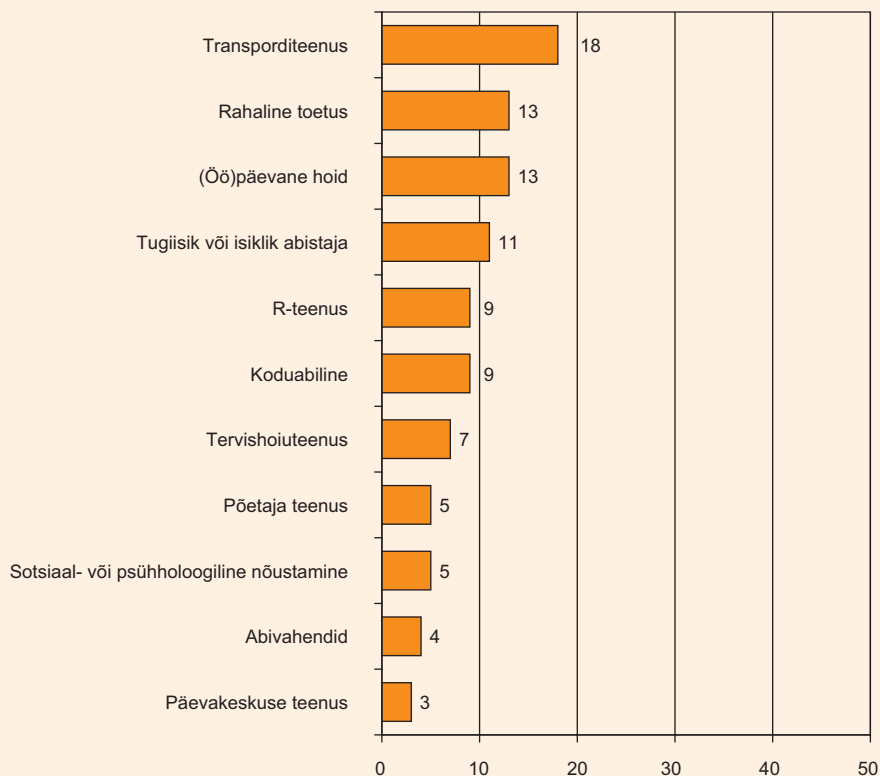
Pereliikmetest hooldajate koormuse ja teenuste vajaduse teema kokkuvõtteks võib öel-

59% peamistest hooldajatest peres on oma täiskasvanud puudega pereliikme ainsad hooldajad, hoolduskoormust jagab veel kellegagi 41% hooldajatest.

Kõige rohkem on õppimises või töötamises pidanud muudatusi tegema sügava puudega, liitpuudega ning nooremate ehk 16–49-aastaste puuetega inimeste hooldajad.

37% puuetega täiskasvanute hooldajatest vajaks hooldamisel täiendavat abi, seejuures 11% vajaks seda olulisel määral.

Joonis 14. Hooldajatele kõige vajalikumad teenused (% teenuseid nimetanud hooldajad)

da, et suur osa ehk kaks kolmandikku pere- liikmeid ei vaja enda sõnul abi väljastpoolt. Kaks kolmandikku vastanuist on aga oma puudega pereliikme ainsaks hooldajaks, ning kahe kolmandiku hoolduskoormus on märkimisväärselt suur – üle 20 tunni nädalas ehk vähemalt kolm tundi päevas. Kolmveerand töötavatest või õppivatest 16–64-aastastest hooldajatest ei pidanud viimase 12 kuu jooksul seoses hooldamisega küll töötamises või õppimises muutusi tegema. Siiski viitas kaks kolmandikku kõigist hooldajatest asjaolule, et hooldamise tõttu on neil jäänud soovitud vähem vaba aega iseenda, teiste pereliikmete või sõprade-tuttavate jaoks.

Üle kolmandiku puuetega täiskasvanute hooldajatest leiab, et täiendav abi oleks vajalik, seejuures 11% vajaks seda olulisel määral. Lisaabi vajavad rohkem linnades elavad ja üle 20-tunnise hoolduskoormusega ning eakamate ja sügava puudega inimeste hooldajad.³¹ Suur osa vajalikest teenustest seon-

dub hoolduskoormust jagada võimaldavate teenustega, kuid olulised on ka transport ja rahaline toetus hooldamisega kaasnevate kulude katmiseks.

Suur osa hooldajaid ei osanud endale vajalike teenuseid nimetada, kuid ei märkinud ka, et nad neid ei vaja – see viitab vajadusele teavitada puuetega inimeste pereliikmeid senisest paremini, milliseid teenuseid nad hoolduskoormuse vähendamiseks kasutada saaksid. Ka need hooldajad, kes teenuseid on juba kasutanud, tõid ühe peamise puudusena välja infopuuduse endale sobivate teenuste kohta. Seega võiksid omavalitsused ja ametkonnad, kelle kohustuste hulka puuetega inimeste toimetuleku tagamine kuulub, pöörata senisest rohkem tähelepanu puuetega inimeste pereliikmetele. Praegusest aktiivsemalt tuleks otsida lahendusi nende hoolduskoormust vähendavate teenuste realseks pakkumiseks.

Suur osa hooldajatest ei osanud endale vajalikke teenuseid nimetada, kuid ei märkinud ka, et nad neid ei vaja – see viitab vajadusele teavitada puuetega inimeste pereliikmeid senisest aktiivsemalt, milliseid teenuseid nad hoolduskoormuse vähendamiseks kasutada saaksid.

³¹ Vt ka analüüsi „Hoolduskoormuse vähendamiseks jätkusuutliku eakate hooldussüsteemi finantseerimissüsteemi väljatöötamine” (AS PricewaterhouseCoopers Advisors, 2009). Sotsiaalministeeriumi kodulehekülj: www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Etapp_III_Finantssüsteem.pdf.

Kokkuvõte

2009. aastal läbi viidud „Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuringu” näol oli osaliselt tegemist eespool viidatud 2005. aasta puuetega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuringu kordusuuringuga. Käesolev analüüs võttis kokku 2009. aasta olulisemad tulemused. Kuna uuringute vanuserühmad olid mõnevõrra erinevad, on võimalik võrrelda vaid 16–74-aastaseid puuetega inimesi käsitlevaid tulemusi. Üldistuste tegemine viimase nelja aasta muutuste kohta aga ainult selles vanusevahemikus ei annaks siiski tõest pilti kõigi puuetega täiskasvanute olukorra muutustest.

Üldjoontes võib 16–74-aastaste võrdlusena siiski tõdeda, et paljudes olulistes valdkondades, nagu osalemine haridus- ja tööelus, leibkondade ja sissetulekute struktuur, samuti tervis ja tegevuspiirangud, ei ole viimase nelja aasta jooksul suuri muutusi ei halvemuse ega paremuse suunas toimunud. See on märkiks, et kuigi nii puuetega laste kui ka täiskasvanute olukord majandusliku toimetuleku ja saadavate teenuste hulga mõttes võiks olla parem, on see siiski teatavas mõttes stabiilne. Arvestades viimasel paaril aastal kogu maailmas ja Eestis toimunud üldist majanduslangust, tööpuuduse kasvu ja ebakindlustunde süvenemist ei ole stabiilsuse hoidmine halb saavutus.

Nagu eelnevast ülevaatest nägime, on puuetega inimesed väga erinevad, vajades nii vanusest, puude liigist kui ka raskusastmest sõltuvalt erineval määral kõrvalabi ja meetmeid, kuidas tegevuspiiranguid kõige paremini ületada ja toime tulla.

Puuetega täiskasvanute hulgas on mitu sihtühma, mis vajavad erilist tähelepanu. Need on üksikud ja vanemaealised puuetega inimesed (tihtipeale langevad need kaks omadust ka kokku) ning sügava puudega täiskasvanud, kes osalevad ühiskonnaelus teistega võrreldes palju vähem. Samuti on just eakamate ja sügava puudega inimeste hooldajad

need, kellel on suurem hoolduskoormus ning vähem aega iseenda jaoks. Uuringu tulemused näitavad, et ka hooldajad ise kuuluvad suures osas vanemaealiste, 50–75-aastaste inimeste hulka. Samas moodustavad just 55–65-aastased inimesed Eestis selle riskirühma, kus puuetega inimeste osakaal hakkab eeskätt tervise halvenemise tõttu järsult suurenema. Toimetise alguses nimetatud Euroopa Nõukogu „Tegevuskava puuetega inimeste elukvaliteedi tõstmiseks Euroopas 2006–2015” toob riskirühmadena välja veel puuetega tüdrukud ja naised ning lapsed ja noored ning puuetega inimesed rahvusvahemuste ja võõrtöötajate hulgas. Ühe olulise mõttena toob Euroopa Nõukogu tegevuskava välja süvalaiendatud lähenemise puuetega inimeste poliitikate arendamisel ja teenuste osutamisel, mis tähendab, et peale valdkondliku vastutuse tuleb kõigil ministriumidel võrdselt tagada, et nende algatused võtaksid arvesse ka puuetega inimeste õigusi. Seejuures on aga vaja teha tulusat koostööd, mida iseloomustaks ühine lähtepunkt kõigis puuetega inimesi käsitlevates küsimustes.

Omavalitsustel, kellele on puuetega inimeste toimetuleku toetamisel Eestis antud tähtis roll, tuleb tagada nii eakatele kui ka puuetega inimestele igapäevaseks toimetulekuks vajalikud vahendid ja kõrvalabi. Väga oluline on endiselt ka puuetega inimestel endi aktiivsus järjepideva selgitustöö tegemisel, kuidas kogu ühiskond saaks paremini nende õiguste ja vajadustega arvestada.

Uuringu peamistest tulemustest lähtuvalt on järgnevalt toodud mõned soovitusel, kuidas riik ja kohalikud omavalitsused võiksid lähiaastatel täiendada puuetega täiskasvanutele ja nende pereliikmetele suunatud poliitikaid.

Poliitikasoovitused

- Pöörata rohkem tähelepanu üksinda elavatele puuetega inimestele, eriti vanemaalastele, ning neile vajalike meetmete arendamisele igapäevase toimetuleku parandamiseks.
- Tõhustada kohalike omavalitsuste koostööd sotsiaaltranspordi korraldamisel, et senisest paremini võimaldada aktiivset ringiliikumist sellest huvitatud puuetega inimestele.
- Tõhustada juhtumikorraldust puuetega inimeste iseseisvuse suurendamiseks ning senisest paremaks ühiskonda kaasamiseks.
- Teavitada puuetega inimesi õppimisvõimalustest eri õppeasutustes, kaasates teavitustöösse ka õppeasutused.
- Teadvustada õppeasutustele senisest rohkem erinevate puuetega inimeste vajadusi, et võimaldada neil õppetöös teistega võrdväärselt osaleda.
- Jätkata tööandjate teavitamist puuetega inimestest kui motiveeritud, võimekatest ja lojaalsetest töötajatest.
- Leida puuetega inimestele senisest enam võimalusi paindliku ja osaajaga töötamiseks.
- Aidata kaasa erineva puude liigi ja raskusastmega inimeste kogemusnõustajate võrgustike loomisele (nagu on olemas psüühikahäirega inimeste kogemusnõustajate võrgustik).
- Teadvustada senisest rohkem puuetega inimeste pereliikmete rolli ja koormust puudega inimese abistaja või hooldajana.
- Pöörata rohkem tähelepanu puuetega inimeste hooldajate hoolduskoormuse vähendamiseks vajalike teenuste kättesaadavusele.
- Leida senisest enam võimalusi puuetega inimesi ja nende pereliikmeid puudutava teabe senisest järjepidevamaks kajastamiseks nii maakondlikes kui ka kohalike omavalitsuste ajalehtedes, et teadmine olemasolevatest võimalustest jõuaks kõigi abivajajateni.
- Võtta kindel suund universaalse disaini juurutamisele kõigis rajatavates ja renoveeritavates ehitistes eesmärgiga luua puuetega inimestele maksimaalselt võimalusi aktiivseks ühiskonnaelus osalemiseks.
- Kaaluda lisaanalüüside tegemist puuetega inimestele mõeldud meetmete ja nende rahastamise paremaks korraldamiseks majandusliku toimetuleku efektiivsema toetamise eesmärgil.
- Kaaluda täiendava uuringu läbiviimist kas ajutiselt või alaliselt hoolekandetasutuses elavate eakate ja puuetega inimeste vajaduste kohta eesmärgiga parandada neile vajalike teenuste kättesaadavust ja kvaliteeti.

Õigusaktid

- Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus. (1999). *RT I 1999, 16, 273*.
www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13334692 (04.06.2010).
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. (1993). *RT I 1993, 63, 892*.
www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13332410 (01.09.2010).
- Riikliku pensionikindlustuse seadus. (2001). *RT I 2001, 100, 648*.
www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13335615 (23.08.2010).

Andmebaasid

- *Sotsiaalkindlustusameti andmed ametlikult määratud puude raskusastmega Eesti elanike kohta.* (04.06.2010).
- *Sotsiaalministeeriumi puuetega inimeste uuringute andmebaasid 2005–2009.* (25.08.2010).
- *Statistikaameti avalikud andmebaasid (rahvastik, sotsiaalelu):*
www.stat.ee (27.08.2010).

Muud andmeallikad

- Euroopa Komisjon. (2010). *Euroopa 2020. aastal. Aruka, jätkusuutliku ja kaasava majanduskasvu strateegia*.
ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_ET_ACT_part1_v1.pdf (08.06.2010).
- Euroopa Nõukogu. (2006). *Tegevuskava puuetega inimeste integreerimiseks 2006–2013*.
www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/puudega_inimestele/Ministrite_noukogu_soovitused_2006_2015.pdf (27.08.2010).
- Kreitzberg, M. (2008). *Puuetega inimesed ja töövõimetus pensionärid*. Sotsiaalministeeriumi analüüs, avaldamata.
- Rõõm, T. (2007). *Haridus ja tööturg Eestis*. Eesti Panga toimetised 12.
www.eestipank.info/pub/et/dokumendid/publikatsioonid/seeriad/uuringud/_2007/_12_2007/_wp_1207.pdf (10.06.2010).
- Sotsiaalministeerium. *Sotsiaalteenused puudega inimesele*.
www.sm.ee/sinule/puudega-inimesele/sotsiaalteenused-puudega-inimesele.html (27.08.2010).
- ÜRO. (2006). *Puuetega inimeste õiguste konventsioon*.
www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/puudega_inimestele/1._Puuetega_inimeste_oiguste_konventsioon__eesti.pdf (27.08.2010).

Varem ilmunud toimetised

2010. a ilmunud toimetised:

- 6/2010 Töötud mitte-eestlased Eesti tööturul. – Teemaleht.
- 5/2010 Pikaajalised töötud Eesti tööturul. – Teemaleht.
- 4/2010 Noored töötud Eesti tööturul. – Teemaleht.
- 3/2010 Sooline võrdõiguslikkus ja ebavõrdsus: hoiakud ja olukord Eestis 2009. aastal. – Poliitikaanalüüs.
- 2/2010 Töötervishoiu ja tööohutuse seadusega tööandjale kaasnevad probleemid. – Poliitikaanalüüs.
- 1/2010 Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2009. – Uuringuraport.

2009. a ilmunud toimetised:

- 5/2009 Vigastused Eestis. – Teemaleht.
- 4/2009 Ühe vanemaga pered: probleemid, vajadused ja poliitikameetmed. – Poliitikaanalüüs.
- 3/2009 Töövaldkonna areng 2008 – 2009. – Trendide kogumik.
- 2/2009 Mittetavapärane töökorraldus Eesti ettevõtetes. – Poliitikaanalüüs.
- 1/2009 Eesti rahvastiku tervisekaotus. – Teemaleht.

Kõik ilmunud toimetised on Sotsiaalministeeriumi koduleheküljel

www.sm.ee > Väljaanded > Toimetised

Fakte uuringust

- 2009. aastal moodustasid ametlikult määratud puude raskusastmega ehk puuetega inimesed ligi kümnendiku (8,9%) Eesti rahvastikust.
- Eestis hakkab puuetega inimeste osakaal rahvastikus märkimisväärselt kasvama alates 55. eluaastast, selle peamised põhjused on haigused ja õnnetusjuhtumid.
- 40%-l täiskasvanud puuetega inimestel on esimese, 44%-l teise ja 17%-l kolmanda taseme haridus.
- Taseme- ja täiendõppes osaleb ligi kolmandik (29%) 16–29-aastastest ning 7% 30–49-aastastest, kummastki vanuserühmast ei õpi, kuid sooviks seda teha ligi kolmandik (vastavalt 29% ja 26%).
- Töoga on hõivatud 8% puuetega täiskasvanutest: tööealistest 15% ja pensioniealistest 1%.
- Iga kümnes puudega täiskasvanu (11%) kuulub mõnda puuetega inimeste organisatsiooni, 7% osaleb organisatsiooni tegevuses aktiivselt; 15% ei kuulu organisatsiooni, kuid oleks sellest huvitatud.
- Ligi pool (46%) kõigist täiskasvanud puuetega inimestest sõltub enda hinnangul kellestki materiaalselt, sügava puudega täiskasvanutest sõltub kellestki materiaalselt üle poole (56%) ning 16–29-aastastest ligi kolmveerand (73%).
- Kolmest transpordivahendeid kasutavast puudega täiskasvanust saab kaks kasutada nii isiklikke kui ka ühissõidukeid nii tihti, kui soovib.
- 36% puuetega täiskasvanuid on üksikud, s.t neil puudub leibkonnaliige, kes osutaks neile vajaduse korral kõrvalabi.
- 62% puuetega täiskasvanute peamistest hooldajatest peres on naised ning 38% mehed.
- 59% peamistest hooldajatest on oma täiskasvanud puudega pereliikme ainsad hooldajad, hoolduskoormust jagab veel kellegagi 41% hooldajatest.
- 37% puuetega täiskasvanute hooldajatest vajaks hooldamisel täiendavat abi, seejuures 11% vajaks seda olulisel määral.

Poliitikaanalüüs on Sotsiaalministeeriumi eelretsenseeritav toimetiste sari, mille eesmärk on esitada ülevaateid sotsiaal-, töö- ja tervisepoliitikaga seonduvatest analüüsides ning aidata sellega kaasa teadmispõhise poliitika kujundamisele.